

TUSOR PÉTER

PÁZMÁNY BÍBOROS OLASZ REJTJELKULCSA

**C. H. Motmann „residente d’Ungheria.”
A római magyar agenzia történetéhez**

2003

Argumentum Kiadó Nyomdaüzeme, Budapest

PÁZMÁNY BÍBOROS OLASZ REJTJELKULCSA

C. H. Motmann „*residente d'Ungheria*”. A római magyar agenzia történetéhez**Pázmány és az itáliai politika*

A harmincéves háború időszaka (1618–1648) a korábbi és kiváltképpen az elkövetkező évtizedekhez képest számottevően megnövelte a magyar rendi vezetés diplomáciai mozgásterét.¹ Teljesen önálló külpolitikáról persze aligha beszélhetünk, lévén a külpolitika a korai újkorban is uralkodói felségjog. Mégis, elsősorban a Habsburgok nyugat-európai lekötöttségének tulajdoníthatóan, Esterházy Miklós nádornak (1625–1645) több lehetősége nyílt a keleti diplomácia befolyásolására, mint elődjének, Thurzó Györgynek vagy később Wesselényi Ferencnek.²

A *status ecclesiasticus* vezetője, Pázmány Péter esztergomi érsek (1616–1637) az itáliai politika területén exponálta mindjobban magát. 1629. évi bíborosi kinevezését leginkább annak köszönhetette, hogy Giovanni Battista Pallotto nuncius (1628–1630) és Wilhelm Lamormain jezsuita császári gyóntató oldalán a Mantova elleni hadjárat megindítása ellen lépett fel a bécsi udvarban.³ Nyilvánvalóan az a megfontolás vezérelte, hogy az 1629. évi restitúciós ediktum kibocsátásával a birodalmi protestantizmus felett végleges győzelmet aratni látszó Habsburgok⁴ ne nyissanak újabb frontot nyugaton, hanem felsza-

* Közleményem OTKA posztdoktori program (ny.sz.: D-38481) keretében készült. Római, bécsi levéltári kutatásaimat a Faludi Ferenc Akadémia ösztöndíja és a Római Magyar Akadémia támogatta. Külön köszönet illeti Domokos Mátyás matematikust közreműködéséért, és Máté Imrét, az Országos Rejtjelfelügyelet nyugalmazott igazgatóját a kód feltörésében nyújtott segítségéért. E dolgozat utolsó két fejezetében minden, a gyakorlati intercettálás módszerével kapcsolatos elem az ő szakmai hozzáértését dicséri, amihez csupán történeti és olasz nyelvi ismereteimet adhattam hozzá. Sőt miután a betűtatisztikák elkészítése és a fejtés menetének leírása részben a közös munka közben papírra vetett feljegyzései alapján készült, Máté Imre az említett utolsó két fejezet társszerzőjének tekinthető. Teljesen önállóan csupán a 3. (és a 4.) kulcs megfejtésénél dolgoztam. *Bitskey István*nak szintén köszönöm gondos lektorálását, amellyel közleményem végső formába öntését segítette.

¹ E kérdést egy korábbi tanulmányomban már érintettem: *Tusor Péter*: Jakusith György római követjárása 1644–45-ben. (A magyar rendek kísérlete a Szentszék bevonására a török és az erdélyi protestantizmus elleni fegyveres harcba.) *Hadtörténelmi Közlemények*, 113. (2000) 237–268. o. A harmincéves háború különféle aspektusaira további irodalommal: Krieg und Politik 1616–1648. Europäische Probleme und Perspektiven. (Hrsg. v. Konrad Repgen.) München, 1988. (Schriften des Historischen Kollegs. Kolloquien 8.) és Bibliographie zum Westfälischen Frieden. (Hrsg. v. Heinz Duchhardt.) Münster, 1996. (Schriftenreihe der Vereinigung zur Erforschung der Neueren Geschichte 29.)

² Vö. *Hiller István*: Palatin Nikolaus Esterházy. Die ungarische Rolle in der Habsburgerdiplomatie 1625 bis 1645. Wien–Köln–Weimar, 1992. (Esterházy-Studien 1.)

³ Pázmány bíborosi kinevezésének történetét részletesen megírtam: *Tusor Péter*: Az esztergomi bíborosi szék kialakulásának előzményei a 17. században. Róma–Budapest, s. a. (Bibliotheca Historiae Ecclesiae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae. Classis I.: Collectanea Hungariae Vaticana. Tom. 3. [series B])

⁴ A restitúciós ediktumról többek között: *Konrad Repgen*: Lukas Holstenius als politischer Gutachter in Rom. Eine unbekannte Denkschrift aus der Zeit des Restitutionsedikts. *Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken*, (= QFIAB) 39. (1959) 342–352. o.

baduló erőket mihamarább a török ellen koncentrálják. Igyekezete emellett tökéletes harmóniába került a szuverén Egyházi Állam hagyományos törekvéseivel, amelyek a mind délen, mind pedig északon amúgy is nyomasztó itáliai spanyol-osztrák jelenlét csökkentésére irányultak.⁵

Pázmány kardinálisága egyfelől az öt előterjesztő II. Ferdinánd (1619–1637) felé tett gesztus volt, másfelől számottevően megnövelte a magyar primás súlyát Bécsben. Például a reprezentációra oly kényes barokk korban korántsem mellékesen az udvari protokollban a birodalmi hercegek elé került. Két német bíborostársához hasonló módon és mértékben vehetett részt a legfelső császári döntéshozó szerv, a Titkos Tanács ülésein.⁶ Ettől kezdődően személye egyre gyakrabban tűnik fel a Bécsbe akkreditált külföldi követek jelentéseiben is. Mindazonáltal így sem sikerült kiküszöbölnie a Haditanács nagy hatalmú elnöke, Rambaldo Collalto (1624–1630) által – akivel egyébként korábban szorosabb kapcsolatokat ápol⁷ – vezetett háborús párt befolyását. A császári csapatok hamarosan bevonultak Mantovába. A gyors győzelmet azonban az 1630. évi regensburgi birodalmi gyűlésen nem sikerült kamatoztatni, sőt a hamarosan meginduló svéd támadás a már biztosnak hitt birodalmi pozíciókat egy csapásra romba döntötte.⁸

1632 tavaszán II. Ferdinánd – állandó római követe, Paolo Savelli (1620–1632), majd annak fivére, az egyenesen az északi hadszínterről Rómába érkező Federigo Savelli után – Pázmány Péternek, mint titkos tanácsosának arra adott rendkívüli megbízást, hogy VIII. Orbán pápát (1623–1644) igyekezzék tevőlegesen bevonni egy protestánsellenes ligába. A küldetést elsősorban a török elleni védelmi rendszernek a Habsburgok katasztrofális veresége nyomán valószínűsíthető összeomlásától való félelmében 62 évesen is elvállaló magyar kardinális meglehetősen szerencsétlen időpontban érkezett meg 1632.

⁵ A kora újkori pápaság jellegének és geopolitikai determinációinak kiváló elemzése: *Paolo Prodi: The papal prince: One Body and Two Souls. The Papal Monarchy in Early Modern Europe.* Cambridge, 1987.; *Georg Lutz: Rom und Europa während des Pontifikats Urbans VIII. Politik und Diplomatie. Wirtschaft und Finanzen. Kultur und Religion, Rom in der Neuzeit. Politische, kirchliche und kulturelle Aspekte.* (Hrsg. v. R. Elze–H. Schmidinger–H. S. Nordholt.) Wien–Rom, 1976. 72–167, 74–93. o. és *Andreas Kraus: Die auswärtige Politik Urbans VIII. Grundzüge und Wendepunkte. Mélanges Eugène Tisserant IV. Città del Vaticano, 1964. (Studi e Testi 234.) 407–426. o. – Részletesebben és további irodalommal: Tusor Péter: A barokk pápaság (1600–1700). Budapest s. a.*

⁶ Titkos tanácsosságának tényét három koordináta alapján vehetjük biztosra. Okleveleiben magát ennek nevezi. Követi kredencionálisában II. Ferdinánd ilyennek címzi. Titkos tanácsi jegyzőkönyv bizonyítja tanácsbeli megjelenését. Például: Pázmány Péter esztergomi érsek... összegyűjtött levelei. (Kiad. *Hanuy Ferenc.*) Budapest, 1910–1911. (= PÖL) I. k. n. 99. és 110.; Biblioteca Apostolica Vaticana (= BAV), Fondo Boncompagni e Ludovisi, cod. E 98, fol. 9^a–10^a; Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= HHStA), Ungarische Akten, Miscellanea, Faszikel 431c. Konvolut A. fol. 217–218. Mindez persze nem jelenti azt, hogy a bécsi kormány állandó tagja lett volna. Prágában és Olmützben rezideáló bíboroskollegáihoz hasonlóan alkalmanként hívhatták a tanácsba, 1629-től hozzájuk hasonló gyakorisággal. A kérdésre külön tanulmányban kívánok visszatérni.

⁷ *Tusor Péter: Pázmány Péter esztergomi érsek levelei Rambaldo Collaltóhoz (1621–1626). Lymbus. Művelődéstörténeti Tár, s. a.*

⁸ *Romolo Quazza: Il periodo italiano della guerra dei Trent'Anni. Rivista storica Italiana, 50. (1933) 64–89. o.; Dieter Albrecht: Die kurialen Anweisungen für den Nuntius Rocci zum Regensburger Kurfürstentag 1630. QFIAB 35. (1955) 282–289. o.; Uő: Richelieu, Gustav Adolf und das Reich. München–Wien, 1959. (Janusbücher. Berichte zur Weltgeschichte 15.) – A harminéves háború pápai politikájával behatóbban foglalkozom: *Tusor: A barokk pápaság, s. a.**

vös távolságtartással, az itáliai hatalmi helyzetet látószögéből szemlélő szentszéki politikát.⁹ A pápai udvarban a Borgiához hasonlóan meglehetősen vehemenciával fellépő Pázmánynak nem sikerült az Egyházi Államot Habsburg-katolikus oldalon beléptetnie a harmincéves háborúba. De azt követérsaival ellentétben végül el tudta érni, hogy a svédekkel titkos szövetségben álló Franciaország irányában mind nyíltabban elköteleződő Barberini-kormányzat korábbi teljesen elutasító álláspontját megváltoztatva, jelentős pénzsegélyt, két év alatt összesen 477.000 scudót¹⁰ küldjön a Habsburgok által vezetett Katolikus Liga céljaira.¹¹

A körülményekhez képest számottevő siker az esztergomi érsek személyére nézve kettős következménnyel járt. Egyfelől Madridban komolyan fontolóra vették, hogy Pázmány a római spanyol (Habsburg-) párt¹² megerősítésére hosszabb időre az Örök Városba költözzön. Másfelől a pápai Kúriában a Barberini-pontifikátus szent kollégiumbeli ellenzékének egyik vezéralakjaként kezdték tekinteni rá, és visszatérését minden lehetséges eszközzel igyekeztek megakadályozni.¹³

Az Egyházi Állam szuverenitásának fenntartása, Közép-Itália távoltartása az északon dúló háborútól ugyanis VIII. Orbán előtt minden egyéb megfontolást háttérbe szorított. A Habsburgok érdekeit képtelen volt közös nevezőre hozni az összkatolikus érdekekkel. Ennek valóban volt némi alapja, hiszen *padre communeként* kétséggkívül tekintettel kellett lennie egy másik, az európai spanyol-osztrák hegemoniát a sajátjával felváltani kívánó katolikus nagyhatalom, Franciaország szempontjaira is. A konfesszionális és politikai érdekhátárok mind nyilvánvalóbb különválása a pápaságot feloldhatatlan dilemma elé állította. A választott kiút: a fokozatos befelé, Itália felé történő fordulás egyfelől ugyan megőrizte a pápák önállóságát, és például a világmissziók szervezése terén lehetőséget biztosított spirituális küldetésük teljesítésére; másfelől azonban az Egyházi Állam

⁹ Borgia protestációjáról Pázmány követségével együtt a korszak politikatörténetével foglalkozó összes jelentősebb munka megemlékezik (néhány közülük: *Tusor: A magyar hierarchia*. 31. j., idézve alább a 13. jegyzetben). Két részletesebb leírása: *Ludwig von Pastor: Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Restauration und des Dreißigjährigen Krieges*. XIII: Gregor XV. und Urban VIII. (1621–1644). Freiburg i. Breisgau, 1928. 435. skk. és 1024. o.; *Prodi: The Papal Prince*. 88–90. o. A protestálás szövegét hozza, valamint több Borgia római politizálásával kapcsolatos forrást közöl: *Ferdinand Gregorovius: Urban VIII. im Widerspruch zu Spanien und dem Kaiser. Eine Episode des dreißigjährigen Krieges*. Stuttgart, 1879. 123–124. skk. o.

¹⁰ *Georg Lutz: Urbano VIII., Enciclopedia dei Papi*. III: Innocenzo VIII–Giovanni Paolo II (ed. Istituto della Enciclopedia Italiana), Roma, 2000. 296–321., 306. o.

¹¹ A római követség történetét a legrészletesebben *Fraknói Vilmos* írta meg: Pázmány Péter és kora. I–III. k. Pest, 1868–1872. III. k. 14–46. o.; fontosabb, de nem teljes iratanyaga: PÖL II. k. 250–332. o.

¹² Szerepéről, összetételéről, irányítóirol: *Thomas Dandeleit: Spanish Conquest and Colonization at the Center of the Old World: The Spanish Nation in Rome 1555–1625. The Journal of Modern History*, 69. (1997) 479–511., 489–496. o.

¹³ Pázmány spanyol összeköttetésekre, a madridi és bécsi udvar terveire: *Fraknói (Frankl) Vilmos: Pázmány Péter spanyol évdíja. Magyar Sion*, 7. (1869) 22–39. o.; *Uő: Pázmány Péter és kora*. III. k. 52–56. o.; *Uő: Pázmány Péter 1570–1637*. Budapest, 1886. (Magyar Történeti Életrajzok) 255. o.; a pápai diplomácia ellenlépései: *Tusor Péter: Pázmány állandó római követségének terve 1632–1634*. In: Pázmány Péter és kora. (Szerk. Hargittay Emil.) Piliscsaba, 2001. (Pázmány Irodalmi Műhely. Tanulmányok 2.) 151–175. o.; a kérdésre kitértem még: *A magyar hierarchia és a pápaság a 17. században. (Problémák és fordulópontok.) Századok*, 136. (2002) 527–545. o.; illetve: *I vescovi ungheresi e la Santa Sede nel Seicento. Annuario dell'Accademia d'Ungheria in Roma*, s. a. – A bitorosi kollégium korabeli tagozódására politikai és egyéb erővonalak mentén: *Maria Antonietta Visceglia: Fazioni e lotta politica nel Sacro Collegio nella prima metà del Seicento*. In: *La corte di Roma tra Cinque e Seicento. „Teatro” della politica Europea. Atti del Convegno Internazionale di Studi* (Roma, 22–23 marzo 1996.) (Ed. Gianvittorio Signorotto–Maria Antonietta Visceglia.) Roma, 1998. (Biblioteca del Cinquecento 84.) 37–91. o.

mindjobban elszigetelődött az európai államok közösségében, s végül kimaradt a harmincéves háborút lezáró 1648. évi vesztfáliai békeműből.¹⁴

Pázmány számára mindezzel szemben a katolikus, a Habsburg és a nemzeti érdekek tökéletesen egybeestek az 1630-as években. Ezért életének hátralévő éveiben a magyar bíboros következetesen a hivatalos kúriai kurzus ellenében politizált. Rómából visszatérve II. Ferdinándot határozott fellépésre biztatta a Barberinik ellen; 1635 során Malatesta Baglioni bécsi nunciussal (1634–1639) és Lamormainnal szemben támogatta a protestáns szász választófejedelemmel kötendő különbékét; s a hazai püspöki székek betöltése kapcsán mind nyíltabban hangoztatta az állami, uralkodói befolyás történeti jogosultságát.¹⁵

Pázmány római ügyvivője: C. H. Motmann, „residente d’Ungheria”

Ahhoz, hogy az esztergomi érsek bíborosként tevékeny részese tudjon lenni a Habsburgok itáliai politikájának, elsősorban bőséges és hiteles, Rómából közvetlenül hozzá érkező információkra volt szüksége. Nyilvánvaló, hogy amennyiben értesülései kizárólag a bécsi udvarból származtak, illetve hézagosak lettek volna, önálló kezdeményezésre és állásfoglalásra aligha nyílt volna lehetősége. Terebélyesedő – leginkább persze apanyol orientációt követő olasz egyházi és világi arisztokráciához fűződő – kapcsolatrendszerének fenntartása, valamint a magyar katolicizmus legkülönbébb ügyeinek intézése a Kúriában ugyancsak egy saját római megbízott alkalmazását tették szükségessé.

Ilyen megbízottak: ügyvivők, ágensek tartása római viszonylatban egyébként is alapkövetelménynek számított. Az ágens mindig több volt egyszerű postásnál. Hírügynökséget működtetett, az általa kézbesített iratok tartalmát sokszor szóban is előadta, önállóan intézkedett a rábízott ügyekben. Pázmány kardinális-kollégái: Franz Dietrichstein olomützi püspök (1598–1636) vagy a prágai érsek, Ernst Adalbert Harrach (1626–1667) hetente olvashatták a nekik küldött híreket, az utasításaik végrehajtásáról írt beszámolókat.¹⁶ A kulcsfontosságú feladatot az esztergomi bíboros számára 1633 októberétől az e téren valódi profinak számító Cornelius Heinrich Motmann látta el.

¹⁴ A vesztfáliai béke elleni pápai protestációról legutóbb: *Konrad Reppen*: Drei Korollarien zum Breve „Zelo Domus Dei” (26 November 1648): Editionstechnik, Nachdrucksgeschichte, Vorgeschichte. *Archivum Historiae Pontificiae*, 33. (1995) 315–334. o. A fent elmondottakra lásd még az 5. jegyzetben idézett alapvető irodalmat.

¹⁵ *Robert Bireley*: Religion and Politics in the Age of the Counterreformation. Emperor Ferdinand II, William Lamormaini S. J., and the Formation of Imperial Policy. Chapel Hill, 1981. 209–230. o.; a prágai békéről még *Konrad Reppen*: Die römische Kurie und der Westfälische Friede. Papst, Kaiser und Reich (1521–1644). I/1–2. k. Tübingen, 1961–1965. (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 14–15. [= BDHIR]) I/1. k. 239–388. o.; további részletek és források: *Tusor*: Pázmány állandó római követségének terve. 151–175. o.

¹⁶ Birodalmi ágensek (Iacomo Olivieri, G. B. Barsotti, Michele Orsucci stb.) jelentései: Moravský Zemský Archiv (MZA), Rodiný Archiv Dietrichštejnů, Korrespondence Kardinála Františka Dietrichštejna, kart. 430. 436. 438–439. 441; ÖStA Allgemeines Verwaltungsarchiv (= AVA), Gräfllich Harrach’sches Familienarchiv, Kardinal Ernst Adalbert, Korrespondenz, Karton 136. 147–148. Az ágensek szerepére lásd *Hubert Jedin*: Propst G. B. Barsotti, seine Tätigkeit als römischer Agent deutscher Bischöfe (1638–1655) und seine Sendung nach Deutschland (1643–1644). RQ 39. (1931) 377–425. o., főként 377–379. o.; *Hermine Kühn-Steinhausen*: Die Korrespondenz Wolfgang Wilhelms von Pfalz-Neuburg mit der römischen Kurie. Köln, 1937. (Publikationen der Gesellschaft für rheinische Geschichtskunde 48) különösen 1–83. o.; *Wilfrid Brulez*: La crise dans les relations entre le Saint-Siège et les Pays-Bas au XVIIe siècle (1634–1637). *Bulletin de l’Institut historique belge de Rome*, 28. (1953) 63–104. o.

A leveleit rendszerint Cornelio Arrigóként szignáló Motmann egy németalföldi, lüttichi (ma Liège, Belgium) nemes családból származott.¹⁷ (Személye nem tévesztendő össze a Pázmány számára 1630 elején a bíborosi bíréumot Rómából Nagyszombatba elhozó unokaöccsével, a pápai kamarás Wilhelm Theobalddal.¹⁸) Filozófiát Löwenben hallgatott, majd 1612–1615 között jogi tanulmányokat folytatott Ingolstadtban, Bécsben és Münchenben.¹⁹ Csak 1628-ban szentelték pappá, szülővárosa egyik kanonoksága címére.²⁰ Az időközben eltelt bő tizenkét évet a bíborosi kollégiumban függetlennek számító, mindazonáltal spanyol évdíjat élvező Pietro Paolo Crescenzi bíboros (1611–1645), rieti majd orvietoi püspök²¹ környezetében töltötte. 1617 januárjától a Szent Kollégium német klerikusa lett.²² Innen került nem mindennapi bonyodalmak után 1628. december 1-jén a pápai Kúria második legrangosabb testületébe, a *Sacra Romana Rota* auditorainak tizenkét fős kollégiumába.²³

A virágkorát a XV–XVI. században élő pápai bíróság a korszakban elméletileg az egész kereszténység területéről, a gyakorlatban azonban már leginkább csak a pápai állam területéről kapott nem is annyira egyházi, mint inkább civil jellegű ügyeket. Bírái exkluzív közösségének létszámát és működésének feltételeit IV. Sixtus (1471–1484) szabályozta 1472-ben.²⁴ Sorukban részben hivatalos pápai engedély, részben pedig szokásjog alapján

¹⁷ *Cerchiar* alább idézendő munkája (II. 151. o.) szerint 1591-ben született. Szülei Wilhelm Motmann és Anna von Haesdall voltak. *Richard Blaas*: Das kaiserliche Auditoriat bei der sacra Rota Romana. *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 11. (1958) 36–152. o., 64, 110. j.; *Joseph Schmidlin*: Geschichte der deutschen Nationalkirche in Rom S. Maria dell' Anima. Freiburg im Breisgau–Wien, 1906. 475. o. I. j.

¹⁸ Lásd alább a 62. jegyzetet. Az irodalomban és a forrásokban többféle névváltozat (Mottmann, Montmann stb.) szerepel. A sajátkezű aláírások tanúsága szerint a fentebb használt alak helyes.

¹⁹ Uo. A szakirodalom adatiból csupán az ingolstadti jogi, illetve részben a löweni filozófiai kurzus igazolható egyetemi matrikulabejegyzés alapján: „Cornelius Henricus Motmannus Leodinus, magister artium et philosophiae Louanij creatus, Leodij ad Sanctum Paulum canonicus, utriusque iuris”. A jogi tanulmányok megkezdését (és a löweni filozófiai magiszteri fokozat meglétét) bizonyító sorok 1612. január 12-én keltek. *Die Matrikel der Ludwig-Maximilians-Universität Ingolstadt–Landshut–München*. I.: Ingolstadt. I/II.: 1600–1700. I/III. k.: 1600–1650. (Hrsg. v. Götz v. Pölnitz.) München, 1939. 227. o.

²⁰ *Blaas*: Das kaiserliche Auditoriat. 64. o.; *J. H. L. de Theux de Montjardin*: Le chapitre de Saint-Lambert à Liège. Liège, 1871. III. k. 270. és 313. o.

²¹ Uo. *Andreas Kraus* alább idézendő monográfiájában (43. o., 41. j.) szintén 12 év római tartózkodást említ egy 1627-es adat alapján (Secr. Brev., vol. 722, fol. 46'). Crescenzi 1612-től volt Rieti, majd 1621-től Orvieto főpásztora. *Klaus Jaitner* (Hrsg.): Die Hauptinstruktionen Gregors XV. für die Nuntien und Gesandten an den europäischen Fürstenhöfen 1621–1623. Tübingen, 1997. (Instructiones pontificum Romanorum) 450. o.; *Hierarchia Catholica* medii et recentioris aevi IV. (Ed. *Patritius Gauchat*.) Monasterii, 1935. (= HC IV.) 12., 293., 353. o.

²² HC IV. 60. o. Emellett majdani nyugvóhelye, a római német nemzeti templom (Santa Maria dell' Anima) kuratóriumának tagja (Animarat). *Schmidlin*: Geschichte der deutschen Nationalkirche. 475. o. Vö. még *M. Vaes*: Les fondations hospitalières flamandes à Rome du XVe au XVIIIe siècle. Rome, 1914. 108. o.; [*Uô*]: Les curiales belges à Rome aux XVIe et XVIIe siècles. „I: lieggesi.” (Hg.: Association des anciens membres du Séminaire historique. Mélanges d'histoire offerts à Charles Moeller. II: Époque moderne et contemporaine. Louvain–Paris, 1914. (Conférences d'histoire et de philologie 41.) 1–121. o., helyenként; *F. Noack*: Das Deutschum in Rom seit dem Ausgang des Mittelalters. I–II. k. Stuttgart, 1927. (1974.) I. k. főként 158–160. o.

²³ *Hermann Hoberg*: Die Antrittsdaten der Rotarichter von 1566 bis 1675. *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*, (= RQ) 48. (1953) 211–224., 220. o.; *Blaas*: Das kaiserliche Auditoriat. 68. o.

²⁴ A Rota auditorai történetének legújabb feldolgozása: *Alessandro Gnani*: Carriere e Curia Romana: L'uditorato di Rota (1472–1870). *Mélanges... Italie et Méditerranée*, 106. (1994) 161–202. o., elsősorban 166–171. o.; még mindig alapvető: *Emanuele Cerchiar*: Capellani Papae et Apostolicae Sedis Auditores causarum sacri palatii apostolici seu Sacra Romana Rota ab origine ad diem usque 210 septembris 1870. I–IV. k. Romae, 1919–1921.; a forrásokra és az Itálián kívüli joghatóságra: *Hermann Hoberg*: Inventario

már ekkor megtalálható volt a francia, német és spanyol nácio egy-egy, illetve két-két képviselője, valamint a XVI. századtól fokozatosan több olasz város/állam (Bologna, Velence, Ferrara, Milánó, Toscana) delegáltja.²⁵ Bár korábról is feltételezhető, az első biztos adatok, arról, hogy a birodalmi auditort a császár nominálta, 1560-ból, illetve 1581-ből származnak.²⁶

Motmann számára már 1626. december 8-án kiállították²⁷ II. Ferdinánd kinevező iratát, elsősorban Toscana nagyhercegnéje²⁸ hathatós pártfogásának köszönhetően.²⁹ 1627. január 16-án Paolo Savelli római követ már arról tudósíthatta Bécsre, hogy VIII. Orbán elfogadta Motmann jelölését, aki felöltötte a *Rota* auditorainak öltözkékét, végiglátogatta új kollégáit, s részben már elkezdte gyakorolni tisztét.³⁰ A bonyodalmak 1627. június 12-én vették kezdetüket, amikor az új auditort nyilvános – a hagyományok szerint pusztán formális – vizsgáján társai egyszerűen megbuktatták. Ezt követően hosszas kötélhúzás kezdődött Róma és Bécs között. A császári udvarnak végül sikerült elkerülni azt a presztízavesztést, amit korábbi jelöltjének elejtése jelentett volna, s Motmann majd másfél évnyi huzavona után a pápai bíróság teljes jogú tagjává válhatott.³¹

VIII. Orbán igyekezett a történeteket a *Rota* belügyének tekinteni. Abszolutisztikus hatalomgyakorlása ismeretében³² mindazonáltal aligha valószínű, hogy bíróságának tagjai egyetértése nélkül merték volna kikezdeni a nem csupán császári jelöltként, hanem az

dell'archivio della Sacra Romana Rota (sec. XIV–XIX). Città del Vaticano, 1996. (Collectanea Archivi Vaticani 34., ed. Josef Metzler.) különösen 19–50. o.; Christina Bukowska-Gorgoni: Causae Polonae coram Sacra Romana Rota XV–XVII saec. Explanatio processuum et regesta documentorum. Roma, 1998.; összefoglalóan és további irodalommal: Niccolò del Re: La Curia Romana. Roma, 1970. (Sussidi Eruditi 23.) 243–259., 592–596. o.

²⁵ Gnani: Carriere e Curia Romana. 168–169. o.

²⁶ Blaas: Das kaiserliche Auditoriat. 48–57. o.

²⁷ A Savelli követnek a kinevezőirat pápai bemutatására adott utasítás dátuma. Savelli ugyancsak november 21-én közölte az uralkodóval, hogy VIII. Orbán várja nominációját. ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Staatsabteilung Rom, Diplomatische Korrespondenz, Fz. 51. Konv. Savelli 1626. fol. 76.; Fz. 50. Konv. Ferdinand II. an Savelli 1626. fol. 290.

²⁸ Maria Magdalena főhercegnő († 1631), II. (Medici) Cosimo felesége II. Ferdinánd húga, 1622-től régensként ő irányítja Toscanát, az itáliai Habsburg-politika egyik meghatározó tényezője.

²⁹ „La maestà dell'imperatore, nostro signore deliberò di nominar a quel carico il signore Cornelio Motmanno benemerito sommamente di quest'augustissima casa, et raccomandato strettamente dalla serenissima archiduchessa, Gran Duchessa di Toscana. Onde stante la detta risoluzione questo negozio resta sopito.” Hans Ulrich von Echemberg válasza Palolo Savelli római követ november 21-i, az auditorság megüresedéséről tudósító, és egy saját jelöltet ajánló levelére, amelyben kiemeli, hogy az uralkodó már korábban döntött Motmann mellett. Bécs, 1626, december 15. Archivio di Stato (= AS) Roma, Archivio Giustiniani, busta 95. vol. 1623 (!), s. n.

³⁰ „Ho presentato a sua beatitudine la lettera di vostra maestà Cesarea con la nomina per l'auditorato di Rota a favore del signor Cornelio Motmann, il quale... si è posto in habito...” Uo. Fz. 51. Konv. Savelli an Ferdinand III. 1627. fol. 1. – Birói működéséről több kollégájával ellentétben diárium nem maradt fenn. Hermann Hoberg: Die Diarien der Rotarichter. RQ 50. (1955) 44–68., 51–52. o.

³¹ A történeteket az ÖStA HHStA Rom. Varia, Fz. 6. (Konv. Ernennung des Cornelius Heinrich Motmann zum Auditor Rotae), illetve Savelli jelentései alapján részletesen tárgyalja: Blaas: Das kaiserliche Auditoriat. 65–68. o. Ehhez lásd még Ernst Adalbert Harrach bíboros 1627. július 9-i és január 1-jei, Prágában kelt leveleit Paolo Savellihez, amelyekben kéri a követet, hogy hívja fel VIII. Orbán és környezete figyelmét a Motmannal tanúsított bánásmód botrányos következményeire, hiszen nemcsak Bécs, hanem az összes német főpap és fejedelmek alkalmasnak tartja őt a tisztség betöltésére. Wilhelm Lamormain 1628. március 18-án pedig Ludovico Ludovisi kardinálisnak ecsetelte a bukás szélén álló jelölt kiválóságait. AS Roma, Arch. Giustiniani, bust. 95. vol. 1626–1629. s. n.; BAV Boncomp. e Ludov., vol. E 93. fol. 82^r–83^v.

³² Ennek a pápa személyétől független XV–XVI. századi gyökereit elemzi: Paolo Prodi: Lo sviluppo dell'assolutismo nello Stato Pontificio. I: La monarchia papale e gli organi centrali di governo, Bologna, 1968.

italiai Habsburg-politika egyik legfőbb exponense a – magát olykor kifejezetten provokatívan franciaellenes lépésekre ragadtató – firenzei nagyhercegnő kreatúrájaként számon tartott Motmannt. Az uralmon lévő pápai dinasztia vélhetően ekkor is szívesebben látta volna saját emberét e poszton, mint ahogy pontosan egy évtized múlva Francesco Barberini bíboros (1623–1679) lépéseket is tett bizalmasa, Lukas Holstenius német Rota-tagsága érdekében.³³

A nyilvános és hosszas megaláztatás az új auditor viszonyát a pápai kormányzathoz meglehetősen ambivalenssé tette. A második legrangosabb kuriális kollégium tagjaként személyét ugyan aligha lehetett ignorálni, sőt szolgálatait birodalmi ügyekben az államtitkárságon is igénybe vették.³⁴ 1634 novemberében egy II. Ferdinándnak szóló brevét ő fogalmazott meg.³⁵ Politikailag azonban többé-kevésbé ő is a hivatalos kurzus ellenzékének tagjai közé számított. Tisztsége valamelyest szintén erre predesztinálta. A Rota bírójának lenni tudniillik nemcsak érdemi beleszólást engedett az egyházi jogalkotás folyamatába,³⁶ hanem egyéb lehetőségeket is magában rejtett. Az olaszok számára remek továbblépési lehetőséget jelentett a bíborosi kollégium vagy egy püspöki szék, sőt olykor a pápai trón felé.³⁷ A külhoniak pedig mint saját nemzetük „született követei a pápánál”³⁸ kamatoztathatták kapcsolati tőkéjüket, befolyásukat és a kúriai ügymenetben szerzett jártasságukat. A Rota-auditorok „született követsége” a papírforma szerint csupán a diplomáciai protokoll legalsó szintjét képező *uralkodói agenté*kkal volt egyenértékű.³⁹ Ez gyakorlatilag kisebb, egyházi jellegű kérdések uralkodói megbízásból történő esetenkénti tárgyalását, az állandó követ (*ambasciatore*), illetve ennek híján a köztes szintnek számító rezidens (*residente*) munkájának kiegészítését, hatékonyságának javítását, távollétei esetén pedig alkalmi helyettesítést jelentette.⁴⁰ Lehetőségeiket rendszerint a követváltások közötti kisebb-nagyobb intervallumok növelték. Motmann e sajátos „*legatus*

³³ Aki Motmannak korábban egyébként egy – talpraesettséget méltató – hosszabb költeményt ajánlott. *Andreas Kraus*: Das päpstliche Staatssekretariat unter Urban VIII. 1623–1644. Rom–Freiburg–Wien, 1964. (RQ Supplementheft 29. Forschungen zur Geschichte des päpstlichen Staatssekretariats 1.) 37. o.; *Kühn-Steinhausen*: Die Korrespondenz Wolfgang Wilhelms von Pfalz-Neuburg. 10. o.

³⁴ *Kraus*: Das päpstliche Staatssekretariat. 43. o., 41. j. és 293. o. (BAV Fondo Barberini latini, vol. 7065. fol. 29^r; 7073, 103^r.); *Uő*: Das päpstliche Staatssekretariat unter Urban VIII.: Verzeichnis der Minutanten und ihrer Minuten. *Archivum Historiae Pontificae*, 33. (1995) 117–167., 164. o.

³⁵ *Kraus*: Das päpstliche Staatssekretariat. 43. o., 41. j. (BAV Barb. lat., vol. 8137. fol. 92^r–93^r.)

³⁶ *Cerchiari*: Capellani Papae I. cap. XIV/4. és passim.

³⁷ VIII. Urbán pontifikátusa alatt például 9-en kerültek át a szent kollégiumba. A továbblépési lehetőséget bizonyító teljes adatbázis: *Gnavi*: Carriere e Curia Romana. 179–185. és 190–191. o.

³⁸ „Auditores nationales nuncii nati erant penes papam suarum nationum, ita ut si forte ambasciator abesset, res nationis suae tractaret cum papa nationalis auditor.” *Cerchiari*: I. cap. LXVI/5. Idézte *Blaas*nál. A nem olasz auditorok törekvései a szent kollégiumba történő átlépésre rendszerint nem vezettek sikerre.

³⁹ A kora újkori diplomáciai elnevezésekre és magyar megfelelőik hiányosságaira: *Hiller István*: A Habsburg-diplomácia és a királyi Magyarország. Követek és követségek a 16–17. században. In: Császár és király. Történelmi utazás: Ausztria és Magyarország 1526–1918. (Katalógus, szerk. *Fazekas István–Ujváry Gábor*.) Bécs, 2001. 47–50., 49. o. – A császári követ Motmann második elődjét kifejezetten a következő elnevezéssel illette: „L’abbate Pico, agente di vostra maestà.” ÖStA HHStA Rom. Dipl. Korresp., Fz. 49. Konv. Savelli 1621. fol. 531. (1621. november 27.)

⁴⁰ A német Rota-auditorok sajátos diplomáciai szerepét az 1620–1630-as években röviden méltatja *Joseph Schnitzer*: Zur Politik des hl. Stuhles in der ersten Hälfte des Dreißigjährigen Krieges. RQ 13. (1899) 151–262., 152. o.

natus”-ságát igyekezett a lehető legteljesebben tartalommal megtölteni. Azaz a Habsburg-, illetve a birodalmi érdekek kúriai képviselőjének a legkülönbébb formákban próbált eleget tenni.

Továbbra is ellátta a német főpapok, fejedelmek ügyes-bajos dolgainak intézését.⁴¹ Ebben majd másfél évtizedes gyakorlata volt, hiszen Rómába kerülésétől kezdve közreműködött a német püspökök bulláinak kieszközlésében.⁴² Legkésőbb 1623-tól hozzávetőleg 1629-ig Ernst Adalbert von Harrach prágai érsek,⁴³ valamint ugyanettől az időponttól haláláig Wolfgang Wilhelm pfalz-neuburgi örgróf római képviselője és rendszeres tudósítója volt.⁴⁴ Szintén közelebbi kapcsolatokat ápolt a másik Habsburg kardinálissal, Franz Dietrichstein olmtüzi püspökkel,⁴⁵ Hans Ulrich von Eggenberggel és Maximilian von Trauttmansdorffal, a Habsburg-külpolitika irányítóival.⁴⁶ Elődeihez hasonlóan mozgásterét a császári követi tisztség átmeneti megüresedése növelte meg. Paolo Savelli (*Principe d'Albano*) halála után 1632 második felében pár hónapig Scipione Gonzaga (*Principe di Bozzolo*) megbízatásáig (1634–1641) mint ténylegesen kinevezett *residente*, átmenetileg ő lett a császár első számú képviselője Rómában – élvezve ennek előnyeit úgy a római udvar, kiváltképpen a pápai audienciák protokolljában, mint a tárgyalásra rábízott ügyek súlyában.⁴⁷

⁴¹ Erre vonatkozó iratok: BAV Barb. Lat., vol. 7058. fol. 126^f–145^v; és Hermann Tüchle: Acta SC de Propaganda Fide Germaniam spectantia. Die Protokolle der Propagandakongregation zu deutschen Angelegenheiten 1622–1649. Paderborn, 1962. 131. o.; további Németországból hozzá intézett levelek 1626–1637 között: Kraus: Das päpstliche Staatssekretariat. 43. o., 41. j. (BAV Barb. lat., vol. 7058. fol. 63^f, vol. 6839. fol. 18^f, vol. 6771. fol. 11^f)

⁴² 1637. szeptember 26-án büszkélkedik ezzel III. Ferdinándnak: „come perché mi trovo haver servito in queste spedizioni di chiese da 22 anni, le quali ricercano una longhissima pratica, et perché in questa corte non n'è nessun nazionale altro, che di simili maneggi possi esser capace.” ÖStA HHStA Rom. Dipl. Korresp., Fz. 54. Konv. Motmann 1637. fol. 56.

⁴³ Jelentéseiben már 1623-ben megkülönböztetett figyelmet szentelt a Rota német auditorságának, amelynek elnyerésére a prágai érsek segítségét is kérte. ÖStA AVA, Arch. Harrach, Kart., 146. Konv. Motmann, ord. cron. (1623. november 11., december 10., 30., 1625. január 25., március 8., április 19., 1626. november 22.) Harrach Barberinihez Prágából, 1629. június 2-án írt levelében még ágensének nevezi. BAV Barb. lat., vol. 6887. fol. 71^r

⁴⁴ Rövid életrajzának kíséretében az általa intézett fontosabb ügyeket, utódlásának kérdését ismerteti és több vonatkozó forrást közöl: Kühn-Steinhausen: Die Korrespondenz Wolfgang Wilhelms von Pfalz-Neuburg. 10–11. és 363. o. (ad indicem). Éves ágensi illetménye 200 scudo volt.

⁴⁵ Levelei hozzá: MZA Arch. rod. Dietr., Kard. Fr. Dietr., kart. 437. ord. alph. 1627–1631. (7 db levél); Dietrichstein Motmann érdemeit melegen méltató ajánlása Hippolito Aldobrandinihez annak érdekében, hogy unokaöccse, Wilhelm Theodor elnyerje Magyarország és az örökös tartományok bíborosprotektorátusának auditorságát: Archivio Doria-Pamphili (Roma), Archiviolo, busta 313. fol. 248^{r-v}.

⁴⁶ Kiváltképpen ez utóbbi családi levéltárában találkozam Motmann több jelentésével. ÖStA AVA Familienarchiv Trauttmansdorff, I. Korrespondenz, helyenként.

⁴⁷ Levele (ciffre) Hans Ulrich von Eggenberghez, a titkos tanács elnökéhez. Róma, 1634. augusztus 19. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 52. Konv. Motmann 1634. fol. 7–9. A fentebb rövidesen ismertetésre kerülő címzetta megértéséhez is hozzásegít bennünket azon adat, miszerint a római protokoll 18 fokú skálájának első helyén a bíborosok álltak, őket Róma gubernatoreja, majd harmadik helyen a császári (!), az ötödik helyen a többi korona követe követte. A kilencedik hely volt az érsekek és püspököké, a Rota-auditoroké és a kamarai klerikusoké pedig a tizenharmadik, megelőzve többek között a szerzetesrendek generálisait és a pápai őssel nem büszkélkedhető hercegi családokat is. Maria Antonietta Visceglia: Il cerimoniale come linguaggio politico. Su alcuni conflitti di precedenza alla corte di Roma tra Cinquecento e Seicento, Cérémonial et rituel à Rome (XVIe–XIXe siècle). Rome, 1997. (Collection de l'École Française de Rome 231, ed. C. Brice–M.A. Visceglia) 117–176., 139. o.

A Rota-auditor rezidensi minőségét Gonzaga színre lépte után is meg kívánta tartani. A gyakorlatban ez, úgy tűnik, valójában már korábban sikerült neki, hiszen nagyszámú *dispaccijai* és részint a hozzá intézett utasítások szinte mindazon kérdéseket felölelik, amelyekkel az állandó követek, Savelli és Gonzaga foglalkoztak.⁴⁸ Motmann diplomáciai tevékenysége rendkívül hasznosnak számított Bécs szemében, miután ennek köszönhetően folyamatos ellenőrzés alatt tarthatták a helyi szövvényes viszonyok alól magukat teljesen kivonni aligha tudó olasz arisztokrata *ambasciatorék* működését. (Akiknek követi megbízatását ugyanakkor más szempontok, leginkább az itáliai főnemesség császárhűségének biztosítása elégségesen indokolták.) Ami viszont az 1630-as évek elején megfelelt Bécs számára, az elfogadhatatlan volt a Kúriában. Az Apostoli Szék annyiban valóban joggal kifogásolta a Rota-auditor rezidensi titulását, hogy egy uralkodó legfelső szintű, állandó követi képviselte mellett e köztes, szintén állandó jellegű funkció a diplomáciai gyakorlatban egyértelműen rendhagyónak számított.

Motmann a rá jellemző találékonysággal igyekezett kifogni a szelet magasabb diplomáciai besorolása ellenzőinek vitorláiból. Már korábban felismerte azt a lehetőséget, amit a Habsburg-trónörökös, a majdani III. Ferdinánd (1637–1657) 1625. évi soproni megkoronázása jelentett. Rövid úton kieszközölte, hogy a korabeli iratokban immár legmagasabb címén, vagyis magyar királyként emlegetett Ferdinánd római *agentéja* lehessen: „*Serenissimo re d’Ongheria, della cui maestà hora son dichiarato agente*” – büszkélkedett 1626. november 22-én Harrach bíboros, prágai érseknek.⁴⁹ 1633–1634 folyamán ismét a magyar kártyát húzta elő. A császári helyett magyar királyi rezidensséget igyekezett a pápai udvarban elfogadtatni. Címe két formában is ismert: *residente del re d’Ungheria*, illetve egyenesen *residente d’Ungheria*, ami elméletileg immár egész Magyarország képviselét jelentette az Egyházi Állam és a katolicizmus központjában. Gyakorlatilag arról volt szó, hogy miután Bécsből Gonzaga megbízatása után sem vonták vissza rezidensi címét, ezt Motmann önhatalmúlag ötvözte meglévő magyar királyi agenziájával. Hivatalos királyi rezidensi kinevezése Bécsből sem volt, a birodalmi kancellária azonban rendszerint ennek címezte.⁵⁰

A kétségkívül frappáns megoldás persze nem nyerte el a pápai kormányzat tetszését. Miként 1632-ben Pázmány esetében összeegyeztethetetlennek tartották bíborosi rangját a császári legátussággal, úgy utasították el a Rota-auditor állandó, nem csupán császári, hanem királyi rezidensséget is, amit csak alkalmi (*interim*) jelleggel véltek tolerálhatónak.⁵¹ Motmann annak ellenére, hogy határtalan ambícióival voltaképpen saját helyzetét

⁴⁸ Ilyen bősz és rendszeres anyag egyik császári Rota-auditor után sem maradt fenn. ÖStA HHStA Rom. Dipl. Korresp., Fz. 52. 54. Konvoluten Motmann. Néhányat idéz közülük: *Schnitzer*: Zur Politik des hl. Stuhles. 236. o., 2. és 6. j.; 237. o., 1. j. 1632. december 11-i jelentése kiadva: Festschrift zum elfhundertjährigen Jubiläum des deutschen Camposanto in Rom. (Hrsg. v. *Stephan Ehse*.) Freiburg im Breisgau, 1897. 282. o. (*Anton Pieper*: Urbans VIII. Verhalten bei der Nachricht vom Tode des Schwedenkönigs.)

⁴⁹ ÖStA AVA Arch. Harrach, Kart. 146. Konv. Motmann, ord. cron. A cím és a vele járó funkció megszerzésével ezután Marnavich Tomko János, a későbbi boszniai püspök már hasztalan kísérletezett. Lásd még alább.

⁵⁰ Lásd Pázmány alább még idézendő levelét III. Ferdinándhoz, Pozsony, 1636. március 11. PÖL II. k. n. 1004.

⁵¹ A fentebb leírtak legfontosabb forrásai Motmann 1634. augusztus 19-én Eggenberghez írott, már idézett levele (ÖStA HHStA Rom. Dipl. Korresp., Fz. 52. Konv. Motmann 1634. fol. 7–9.), valamint Francesco Barberini bíborosneps ugyanaznap Ciriaco Rocci bécsi nunciushoz intézett jegyzéke (BAV Barb. lat., vol. 7067. fol. 22ⁿ). A *residente d’Ungheria* kifejezés ez utóbbi iratban szerepel. A kérdéssel, a fenti vázlatos áttekin-

tette mind lehetetlenebbé, hiszen VIII. Orbán magyar királyi rezidensként sem volt hajlandó fogadni őt,⁵² mindvégig ragaszkodott elképzeléséhez. Egyre nyilvánvalóbb háttérbe szorítását leginkább annak tulajdonította, hogy jószerével egyetlen németként a pápai udvarban bizonyos ügyekben mindenki másnál hatékonyabban tudott örködni a birodalmi érdekek felett.⁵³ Álláspontját emellett történeti párhuzamokkal is igazolni próbálta.⁵⁴ Igyekezete abban az értelemben végül sikeresnek bizonyult, hogy az atyja örökébe lépő III. Ferdinánd 1637 tavaszán dekrétumban megerősítette – immár császári – rezidensségében.⁵⁵ Római helyzetét azonban már nem sikerült stabilizálni. Menesztését, magyarán egy püspökségbe történő felfelé buktatását hamarosan Bécsben is fontolóra vették. Eltávolítását a Kúriából 1638. április 24-én bekövetkezett váratlan halála hiúsította meg.⁵⁶

A római ágens utasításai és jelentései

Nem titkosított levelek és az avvisik

Motmann vélhetően „magyar királyi rezidensségét” kívánta tartalommal megtölteni, amikor többi feladata mellett az esztergomi érsek kúriai szolgálatát is magára vállalta. Személyes ismeretségük, folytonos kapcsolatuk kezdete az 1632. évi római követjárás idejére valószínűsíthető.⁵⁷ Rómából hazatérve Pázmány az elsők között javasolta az ud-

tésnél jóval bonyolultabb összefüggés rendszerével behatóbban a római magyar érdekképviselő történetéről megírandó monográfiában fogok foglalkozni. – A szakirodalomban Motmann magyar rezidensi címe egyedül *Schmidlinné* tűnik fel (*Geschichte der deutschen Nationalkirche*. 475. o. 1. j.), aki *Schnitzer*re (*Zur Politik des hl. Stuhles*. 152. o.) hivatkozik: „Über seine Stellung als ungarischer Resident und seine Berührungen mit der Kurie siehe...” *Schnitzer* azonban munkájában sem az idézett helyen, sem máshol nem említi a Rota-auditor e funkcióját.

⁵² Vö. BAV Barb. lat., vol. 7067. fol. 22^v. *Ludwig von Pastor* utalását (*Geschichte der Päpste*. XIII. k. 487. o.) utalását, miszerint Motmann fellépése úgymond olyan volt, hogy a pápa nem volt hajlandó fogadni őt, *Blaas* az auditor előnytelen személyes tulajdonságaival hozza összefüggésbe. (*Das kaiserliche Auditoriat*. 68. o.)

⁵³ „...solo vidi che cominciarono a mostrare qualche offensione d'animo per il negozio del capitolo di Trento, che per commissione di sua maestà ho trattato, et a quest' hora s'aggiungono tutti li negozi, che porta quello mandato da Treuri, da quali cercano tenermi lontano, forse perché può parer loro d'haver più vantaggio trattando con altri... le cose di Germania, le quali sono difficili ad apprendersi da chi non è nazionale.” Motmann Eggenbergez, Róma, 1634. augusztus 19. ÖStA HHStA Rom. Dipl. Korresp., Fz. 52. Konv. Motmann 1634. fol. 7–9.

⁵⁴ Uo. Motmann elődeinek (és Friedrich Hohenzollern bíborosnak) az 1620-as évek első felében a követ mellett játszott szerepére hivatkozik. Ennek alapját azonban egy gyökeresen más politikai miliő és a protokolláris feszültségek hiánya teremtette meg. Motmann éppen azért ragaszkodott foggal-körömmel rezidensi címéhez, hogy hasonló súllyal rendelkezzen a pápai udvarban, mint amilyenell elődei a harmincéves háború elején e besorolás nélkül is bírtak. Néhány, a követével gyakorlatilag párhuzamos jelentésük: *Schnitzer*: *Zur Politik des hl. Stuhles*. 156–161. o.

⁵⁵ Motmann levele, amelyben megköszöni az új uralkodónak, hogy rezidensi tisztében, melyet régóta ellát, megerősítette, 1637. május 30-án kelt. ÖStA HHStA, Rom. Dipl. Korresp., Fz. 54. Konv. Motmann 1637., ord. cron.; valamint uo. fol. 56.

⁵⁶ Nekrológja: BAV Vaticani latini, 7901. fol. 12^v skk. (*Kraus*: *Das päpstliche Staatssekretariat*. 43. o., 41. j.) Utódának keresgélése már 1637 nyarán elkezdődött. (*Blaas*: 68. o., különösen 125. j.) – H. Bucelleni 1638. január 9-én arról tudósította Bécsből Hippolito Aldobrandini bíborost, hogy utasítására – pártfogását felemlítve – megvédte Motmannt ellenségeitől a császári udvarban, s mindenkinek kifejtette, hogy milyen hűségese- sen szolgál. Arch. Doria Pamphili, Archivio, bust. 324. fol. 139^r.

⁵⁷ Ezt Motmann 1634. november 4-i, alább még többször idézendő levelében említi.

vannak, hogy Savelli halála után a Rota-auditort bízzák meg az ügyek vitelével.⁵⁸ Minda-
zonáltal az első konkrét bizonyítékok, hogy Motmann valóban a magyar kardinális rész-
leges szolgálatában állt, csupán egy évvel későbből ismertek. Pázmány 1633. március
eleje körül azzal bízta meg, hogy a pálos rend vizitálására Marnavich Tomko János
boszniai püspök (1631–1637) mellé új személyt javasoljon a *Sacra Congregatio de Pro-
paganda Fidé-nek*;⁵⁹ április 3-i és 9-i leveleiben pedig tituláris templomával, a *Chiesa di
San Girolamo*-val kapcsolatban írt neki.⁶⁰ Motmann április 30-án kelt válaszából arra le-
het következtetni, hogy komoly figyelmet szentelt új feladatkörének.⁶¹ Pázmány végül
korábbi képviselője, Camillo Cattaneo castiglionei apát nyugalomba vonultával, 1633.
október 18-án bízta meg teljes körű képviselétével a pápai udvarnál.⁶²

Bár a forrásokat az elmúlt évszázadok viszonyosságai rendkívüli mértékben megíté-
zelték (Motmannak szövegszerűen összesen hét,⁶³ Pázmánynak pedig csupán egy, sifrí-
rozatlan levele ismert),⁶⁴ belső utalásokból, tartalmi érvekből,⁶⁵ valamint a meglévő ira-

⁵⁸ Igaz, továbbra is csupán a – „született követség” mellé immár hivatalos kinevezéssel is megerősített –
agente minőségében: „Alias consultum putarem, ut domino auditori Motmanno interim demandaretur agentis
officium.” Levele II. Ferdinándhoz, Vágsellye, 1632. augusztus 9. PÖL II. k. n. 768.

⁵⁹ A megbízás szövege nem ismert, első ízben Basilio d'Aire kapucinus hivatkozik rá 1633. március 5-én.
továbbá: *Galla Ferenc*: Harmincikilenc kiadatlan Pázmány-levele. Vác, 1936. (Olaszországi Magyar Oklevéltár)
83–84. o., n. 28. és 62*–66.*; A Propaganda Fide Kongregáció levéltárából. I/1: Acta vol 1–12 és SOCG vol.
56–79. (Kiad. Sávai János.) Szeged, 1993. (Documenta missionaria Hungarum et regionem sub ditione
Turcica existentem spectantia I/1.) 43–44. o. és 108. j.

⁶⁰ „Con questo ordinario ho ricevuto due lettere di vostra eminenza delli tre et 9 di questo con la inclusa
per il signor decano della chiesa di San Girolamo, titolare di vostra eminenza, et la patente della mia
deputazione in giudize...” Motmann Pázmányhoz, Róma, 1633. április 30. Lelőhelyét lásd alább.

⁶¹ „...in che riconosco gli effetti dell'infinita benignità sua verso di me, per il quale Le rendo le maggiori
grazie, che per me si possono disideroso [...], che il signor Iddio mia [...] dia forze et valore per corrispondere
al giudizio et espectazione di vostra eminenza. Presentarò domani le lettere al signor decano et del successo ne
darò ragualio a vostra eminenza col prossimo. Quanto alle cose publiche di qua, s'aspetta giorno in giorno, che
il signor cardinal infante sia arrivato in Genova...” Uo.

⁶² „Quia vero domini abbatibus Castiglioniensis affecta aetas et afflicta valetudo aeris mutationem flagitavit,
deinceps ea, quae vel sanctitatis suae, vel eminentiae vestrae humiliter a me proponere venirent, reverendo
Gulielmo Montmanno commendavi.” A nem saját kezű, Pázmány által csupán aláírt levélben valóban – a bibo-
ros titkárai által is személyesen ismert – Gulielmo Theobald, azaz Wilhelm Theobald neve szerepel. (Ellenő-
riztem: BAV Barb. Lat., vol. 6893. fol. 91^v.) A fiatalabb, Magyarországon személyesen is megfordult
Motmannak e kulcsfontosságú helyen történő feltűnése minden bizonnyal egyszerű elírás lehet, hiszen befolyá-
sosabb nagybátyjával ellentétben magyar ágenskedésének igazából nincsen nyoma. Camillo Cattaneo szerepét
minden kétséget kizáróan a Rota-auditör vette át. (Az viszont elképzelhető, hogy őt a Kúriába hozó rokonának
olykor segítségére lehetett, vö. *Kühn-Steinhausen*: Die Korrespondenz Wolfgang Wilhelms von Pfalz-
Neuburg. 117. o.) A két Motmann személyét mind *Hanuy*, mind pedig *Galla* és az újabb kutatás rendszeresen
összetévesztette, illetve azonosnak vette (vö. PÖL II. k. 42. és 785. [ad indicem]; *Galla*: Pázmány levelek. 94^{*}.
o. [ad indicem]), amit mindennek ismeretében aligha róhatunk fel nekik. A Kúriában csupán a pápai kamarás-
sági vívó Wilhelm Theobald egyébként később az örökös tartományok bíborosprotektorátusának auditoraként
foglalkozott magyar ügyekkel, személyével majd ez utóbbi szerepkörében fogok behatóbban foglalkozni.

⁶³ Prímási Levéltár (=PL), Archivum Saeculare (=AS), Acta Protocollata, Protocollum G, fol. 258–259.
273. 257–258. (másolatban); Eötvös Loránd Tudományegyetem (=ELTE), Egyetemi Könyvtár Kézirattár
(EKK), Collectio Prayana, tom. 32. n. 77., 79., 82 (s. k.); Magyar Országos Levéltár (MOL), Magyar Kincstári
Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma (MKA), Acta Ecclesiastica (E 150), Irregrata, 30. tétel, n. 140. (s. k.)

⁶⁴ 1635. május/júniusából. Kiadva: PÖL II. k. n. 954.

⁶⁵ Például Motmann hivatkozásai az előző, illetve a következő heti postára, a várt levél elmaradására; hírek
közlése minden különleges aktualitás, kommentár nélkül stb. Emellett Pázmány egyéb írásaiban több ízben utal
a római ágens olyan jelentéseire, amelyek szövege eddig nem került elő. PÖL II. k. n. 979., 1004.

tok részben szoros kronologikus rendjéből⁶⁶ arra lehet következtetni, hogy Rómából 1633–1637 között a korabeli diplomáciai szokásoknak megfelelően hetente érkeztek jelentések Nagyszombatba, illetve Pozsonyba. Az esztergomi érsek leveleiről ez korántsem mondható el, Motmann finoman szemrehányást is tett emiatt.⁶⁷

Aligha véletlen, hogy az egyetlen fennmaradt utasítás a nagyszombati egyetem alapításának pápai elismertetésével foglalkozik. Pázmány a legfelsőbb egyházi megerősítés koordinálását kezdettől fogva ügyvivőjére bízta.⁶⁸ Mi több, az auditor egyenesen arra nyert felhatalmazást, hogy a bíboros nevében szükség esetén bármilyen kérvényt, iratot saját belátása szerint megfogalmazzon.⁶⁹ A magyar kardinális szempontjait természetesen szóban is tolmácsolnia kellett az érdemi döntéseket meghozó Francesco Barberini bíboros-neposnak.⁷⁰

A jelentésekben Motmann mindig beszámolt, vagy legalább említést tett a rábízott ügyek állásáról, ha történt valami említésre méltó fejlemény. Mindenek előtt az egyetemalapítás megerősítése elé tornyosuló mind áthághatatlanabb nehézségekről, az ezzel, valamint a Simándi István erdélyi püspök (1634–1653) megerősítésével kapcsolatos költségekről,⁷¹ az új egyházmegyék alapításával és a pálos rend reformjával összefüggő történetekről.⁷² Sommásan azt lehet mondani, hogy a Rota-auditor 1633–1637 között a szentszéki–magyar kapcsolatok összes fontosabb kérdésében tevékeny s kulcsfontosságú

⁶⁶ 1633. április 30., 1634. október 7., október 28., november 4., december 23., 1635. január 7., szeptember körül, 1636. április 19., június 14. (A kurzíválás az alább tárgyalandó, de szemléltetés végett a felsorolásba bevett rejtjelezett jelentéseket jelöli.)

⁶⁷ „Sebbene non vengono lettere di vostra eminenza, nondimeno con molta mea consolazione intendo d'altra parte che ella si trova fuori di ogni pericolo d'indisposizione, di che ne sia per sempre lodato il Signor.” Motmann Pázmányhoz, 1635. január 27. PL AS Act. prot., prot. G, fol. 273. Az ágens feltételezhetően éppen az 1634. december 23-án kelt, alább közlésre kerülő sifírozott jelentésére adandó, Pázmány közvetett érintettsége miatt általa külön érdeklődéssel várt reakció elmaradására utal. – A heti rendszerességre vonatkozó lényegi megállapítás valószínűsége Harrach és Dietrichstein ágenseinek gyakorlata, sőt *Kühn-Steinhausen* azon közlése is alátámasztja, miszerint Motmann pfalzi örgrófnak küldött beszámolóit is sokszor ez jellemzi, kiváltképpen az 1630-as években. (Die Korrespondenz Wolfgang Wilhelms von Pfalz-Neuburg. 10. o.)

⁶⁸ „Reverendissimo domino auditori rotae Motmanno et litteras ad eminentissimum Barberinum, et memoriale ad suam sanctitatem et formulam, qua confirmationem a sua sanctitate cuperem, transmissi, ut omnia prius cum paternitate vestra conferat.” Pázmány Mutius Vitelleschi jezsuita generálishoz, 1635 május/június (a bíboros kancelláriáján készült másolat). Szövegének egy másik részletéből idéz: *Artner Edgár–Hermann Egyed: A hittudományi kar története 1635–1935.* Budapest, 1938. (A Királyi Magyar Pázmány Péter-Tudományegyetem története 1.) 8. o., 15. j. Modern másolata megtalálható: MOL Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), 26/e t., 117. fol. Régi jelzete: MOL MKA Acta Iesuitica [E 152], Irregestrata, B 413: Collegium Tyrnaviense, fasc. 1., n. 199. (309–310. fol.). Az iratot az állag 1970-es évekbeli átrendezése következtében csak némi keresgélés után sikerült fellelni. Mostani lelőhelye tehát: MOL MKA Act. les., Irreg., Coll. Tym., 10. t., n. 136. (236. d., 511–512. fol.)

⁶⁹ „Quod si quid reverendissimae dominationi vestrae ac patri generali mutandum in memoriali vel annexo scripto videbitur, id ut pro arbitrio facere possint, omnimoda facultas esto; sicut et si quae alia memorialia conficienda viderentur in hunc usum, eius quoque potestas penes dominationem reverendissimam erit.” PÖL II. k. n. 954.

⁷⁰ „Demisse ac humiliter suae sanctitatis provolutus supplicii meo libello, quid impense petam, eminentia vestra non solum ex memoriali ad suam beatitudinem destinato nosse dignabitur, verum etiam ex reverendissimo domino auditore Montmanno diffusius eminentiae vestrae explicabitur.” Pázmány Barberinihez, 1635 május/június. Egykorú másolatának régi jelzete: MOL MKA Act. les. (E 152), Irregestrata, B 413: Coll. Tym., fasc. 1., n. 202. (313. fol.). Modern másolata: MOL Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), 26/e t., 120. fol. Mostani lelőhelye: MOL MKA Act. les. (E 152), Irregestrata, Coll. Tym., 10. t., n. 139. (236. d. 515. fol.)

⁷¹ 1636. április 19. MOL MKA Act. eccl. (E 150), Irreg., 30. t., n. 140.

⁷² 1636. június 14. PL AS Act. prot., prot. G, fol. 257–258.

szerepet játszott.⁷³ Feladatainak a kortársak által is elismerten nagy odaadással igyekezett eleget tenni,⁷⁴ de hogy ezek legtöbbjében minimális eredményt sem sikerült elérni, abban talán mind kedvezőtlenebb kúriai megítélésének is lehetett némi szerepe.⁷⁵

Fennmaradt leveleiben mindazonáltal a különféle római, itáliai hírek kapták szinte mindig a legnagyobb teret. Az aktuális események olykor a „*quanto alle cose pubbliche di qua*” fordulattal kerülnek sorra, olykor a teljes jelentés kizárólag velük foglalkozik. Például 1633. április 30-án a spanyol bíboros-infáns Genovába érkezéről és megbízottja, Don Diego de Saavedra tervezett bécsi küldetéséről írt. Ez utóbbinak, mivel tudomása szerint Pázmánnyal is találkozni kíván, röviden ismertette korábbi karrierjét.⁷⁶ Több ízben részletesen beszámolt Richelieu törekvéseiről a Kúriánál a speyeri püspökség koadjutorságának megszerzésére, amely jogalapot biztosított volna Franciaország nyílt beavatkozására a birodalom területén dúló háborúba.⁷⁷ De szó esett a nördlingeni csata római fogadtatásáról,⁷⁸ valamint a pápai legátus Bolognába utazásáról, hogy onnan minél hamarabb egy esetleges békekongresszus helyszínére érhesen.⁷⁹ A nagypolitika eseményeit „társasági hírek”, az olasz arisztokrácia házasságkötéseiről,⁸⁰ a bíborosi kollégiumban bekövetkezett halálozásokról,⁸¹ a pápai udvar különféle kisebb eseményeiről szóló híradások egészítették ki. Ez utóbbiak közül számunkra kétségtávol az ifjú Zrínyi Miklós Francesco Barberini bíborosnepsnál tett szívélyes légkörű látogatása a leginkább érdekes.⁸²

⁷³ A magyar egyházi ügyeket Pázmány halála után is figyelemmel kísérte. 1637. szeptember 26-i, október 17-i és november 7-i jelentései. ÖStA HHStA Rom. Dipl. Korresp., Konv. Motmann1637. fol. 55–56., 64 és 67.; vö. még Kühn-Steinhausen: Die Korrespondenz Wolfgang Wilhelms von Pfalz-Neuburg. 117. o.

⁷⁴ „...litteras una cum formula pontificiae confirmationis reverendissimo domino Mottmanno mox tradidi, qui uti ad obsequia eminentiae suae semper paratissimus est, suis partibus non deerit, et quantum necesse erit, nobiscum de rei successu deque negotio bene celeriterque conficiendo diligentissime communicavit.” Mutius Vitelleschi Pázmányhoz. Róma, 1635. szeptember 1. MOL MKA Act. Ies.(E 152), Registrata, Coll. Tym., fasc. 8. fol. 17–18.

⁷⁵ Az egyetemalapítás római vonzataira: Szentpétery Imre: A bölcsészettudományi kar története 1635–1935. Budapest, 1935. (A Királyi Magyar Pázmány Péter-Tudományegyetem története 4.) 4. és 9. o. (különösen 1. j.); Borovi József: Az egyetemalapító Pázmány Péter. Vigilia, 48. (1983) 488–492. o. Erdélyre: Galla Ferenc: Simándi István választott erdélyi püspök pápai kinevezésének ügye. In: Notter Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről. (Szerk. Angyal Pál–Baranyay Jusztin–Móra Mihály.) Budapest, 1941. 561–587. o.; Jakab Antal: Az erdélyi római katolikus püspöki szék betöltésének vitája a XVII. században. Kolozsvár, 1944. (Erdélyi Tudományos füzetek 172.); az esztergomi főegyházmegye diszmembrációjának tervére: Borovi József: Az esztergomi érseki egyházmegye felosztása. A beszercebányai–rozsnyói–szepesi püspökségek alapítása 1776-ban. Budapest, 2000. (METEM Könyvek 25.) 33–78. o.; a pálos reformra: Galla Ferenc: A pálosrend reformálása a 17. században. Regnum Egyháztörténeti Évkönyv, 1940–1941. 123–223. o.

⁷⁶ PL AS Act. prot., prot. G., fol. 258–259. – Saavedra, aki Borgia bíboros mellett kezdte pályáját, a harmincéves háború egyik legérdekesebb – és legtöbbet kutatott – spanyol politikusa volt. Q. Aldea Vaquero: España y Europa en el siglo XVII. Correspondencia de Saavedra Fajardo. I: 1631–1633. Madrid (Consejo superior de Investiga), 1986.; M. Fraga Iribarne: Don Diego de Saavedra y Fajardo y la Diplomacia de su época. Madrid, 1955.; F. Murillo Ferrol: Saavedra Fajardo y la política del Barroco. Madrid, 1989. (vö. Visceglia: Fazioni e lotta politica nel Sacro Collegio. 54. o. 64. j.)

⁷⁷ 1634. október 7., 28., november 8. ELTE EKK Coll. Pray, tom. 32. n. 77., 79., 82.

⁷⁸ 1634. november 4. ELTE EKK Coll. Pray, tom. 32. n. 82.

⁷⁹ 1636. április 19. és június 14. MOL MKA Act. eccl. (E 150), Irreg., 30. t., n. 140.; PL AS Act. prot., prot. G., fol. 257–258.

⁸⁰ 1634. október 7. ELTE EKK Coll. Pray, tom. 32. n. 77.

⁸¹ 1636. április 19. MOL MKA Act. eccl. (E 150), Irreg., 30. t., n. 140.

⁸² „Hieri il signor conte di Zrino et il signor canonico hebbero benignissima audienza dal signor cardinale Barberini, il quale poi ha mandato questa sera un gentiluomo da complimenti, et so che sua eminenza è resoluta di usarli molte carezze.” 1636. június 14. PL AS Act. prot., prot. G., fol. 257–258.

A tudósításokat olykor személyes kérések egészítették ki. Motmann hol pénzt kért felmerült költségei fedezésére,⁸³ hol pedig pártfogást a maga számára a bécsi udvarban.⁸⁴ Pázmány ezeknek eleget is tett. Római pénztalárait a Pázmáneum jezsuita régensén keresztül intézte,⁸⁵ II. Ferdinándnál pedig tapintatosan interveniált a rezidensi cím érdekében.⁸⁶

Az eredetiben fennmaradt levelek tanúsága szerint a saját kezűleg írt beszámolók Motmann hírközlő tevékenységének középső szintjét képezik. Az aktuális ügyekről szóló tájékoztatás mellett csupán olyan információkat tartalmaznak, amelyek titkosnak ugyan nem titkos, de bizalmasabb, belső kúriai forrásból származtak, és amelyek az esztergomi érsek különleges érdeklődésére számot tarthattak, illetve nem szerepeltek a Rota-auditor által levelei mellé rendszeresen mellékelt, kézíratos hírlevelekben.⁸⁷ A magyar bíboros alapvető ismereteit az itáliai, sőt az európai történeésekről ezekből az újságokból meríthette. A római *avvisik* az európai hírpiacon a legkelendőbbek közé számítottak. Frissességüket és megbízhatóságukat a pápai nunciaturák kiterjedt hálózata, az általános hírszolgálatot is magába foglaló feszes munkarendje biztosította.⁸⁸

Rejtjeles levelek

Motmann ügynökösködésének legfelső szintjét az egyes részeiben rejtjelezett levelek alkották. Mind az utókor, mind pedig maga Pázmány érdeklődésére vélhetően ezek tartottak leginkább számot. Az ágens hét ismert jelentését kettő olyan egészíti ki, amely kisebb, illetve nagyobb részt titkosított elemeket tartalmaz.⁸⁹ A többi forráshoz hasonlóan a *ciffrák* száma ennél biztosan több lehetett. Aligha járunk messze a valóságtól, ha feltételezzük, hogy a közös rejtjelkulcsot a bíboros nemcsak a jelentések desiffrázásakor, hanem saját utasításai, válasza elkészítésekor is igénybe vette. Tényleges bizonyítékkal erre csak a Rota-auditor hagyatékának reménybeli megtalálása szolgálhat majd, mint ahogy az alkalmazott kulcs teljes(ebb) megfejtése is csak ezután válik lehetővé. Maga a

⁸³ 1636. április 19. MOL MKA Act. eccl. (E 150), Irreg., 30. t., n. 140.

⁸⁴ 1634. november 4. ELTE EKK Coll. Pray, tom. 32. n. 82.

⁸⁵ „Misi etiam per reverendum patrem Forro aliquid donativum pro domino auditore Rotae Motmanno, in ea quoque pecunia transmittenda, si necesse fuerit, operam patris Negroni desidero” Levele Hmira Jánoshoz, Pozsony, 1636. június 5. PÖL II. k. n. 1028. A Pázmáneum mindenkori rektorának ügyintéző szerepéről, benne a római kapcsolattartás, utalványozások fontosságáról: *Fazekas István: A Pázmáneum története az alapítástól a jozefinizmus koráig (1623–1784)*. In: A bécsi Pázmáneum. (Szerk. Zombori István.) Budapest, 2002. (METEM Könyvek 37.) 9–176., 133–141. o. – E nagy jelentőségű Pázmány-alapítás történetét napjainkig feldolgozó impozáns monográfiához, mely Beke Margit társszerzőségével készült (9–344. o.), a sorozat világi, operatív szerkesztője négy kisebb írást mellékelt (345–377. o.), majd azt úgymond „tanulmánykötetként” a saját neve alatt jelentette meg.

⁸⁶ „Addit dominus Motmann ex cancellaria imperiali titulum residentis regiae maestatis sibi dari, litteris tamen in Ungaria cancellaria expeditis agentem nominari.” Pázmány III. Ferdinándhoz, Pozsony, 1636. március 11. PÖL II. k. n. 1004.

⁸⁷ Az ágens három alkalommal „et rimettendomi all’incluso foglio”, egyszer pedig a „quanto alli andamenti publici vostra eminenza gli haverà nell’aggiunto foglio” szavakkal hivatkozik a mellékelt újságokra. Ezek – az 1650-es évekkel ellentétben – sajnos nem maradtak fenn.

⁸⁸ *Mario Infelise: Gli avvisi di Roma. Informazione e politica nel secolo XVII*. In: *La corte di Roma tra Cinque e Seicento*. 189–205. o.; *Konrad Reppen: Zur Diplomatik der Nuntiaturreichte. Dienstvorschrift für das Abfassen von Avvisi aus dem Jahre 1639*. RQ 49. (1954) 123–126. o.

⁸⁹ Lelöhelyüket lásd a következő fejezetben, szövegközlésükénél.

clavis, illetve a titkos szövegrészek feloldása a prímási levéltár teljes korabeli anyagának átkutatása után sem került elő. Mely utóbbit esetleg azzal magyarázhatunk, hogy mivel Pázmány olasz levelezését Rómából küldött apostoli misszionáriusok intézték,⁹⁰ a desiffrózást, illetve a siffrózást az érsek netalán személyesen végezte. Jegyzeteit, illetve fogalmazványait pedig ezután gondosan megsemmisítette, s csupán a már kész iratot másoltatta le valamelyik titkárával.

Feltehetően ugyanígy járt el Motmann is. 1634. december 23-án és 1635 őszén kelt levelei ugyanis kivételesen nem saját kezűek. Egy harmadik személy bevonása viszont, különösen Rómában, a siffrózás értelmét elvesztő felesleges kockázatot jelentett volna. Biztonsági megfontolásokból a két irat még aláírást sem tartalmaz, belső érvekből kikövetkeztetve azonban szerzőségük egyértelmű. Például ugyanúgy szó esik bennük az erdélyi püspökség érdekében végzett tevékenység költségeiről, a spanyol Borgia bíborossal kapcsolatos fejleményekről, mint a többi levélben.⁹¹ Továbbá küldjük legitimációja növelésére császári, illetve magyar királyi tanácsosi cím kieszközölését kéri a maga számára. Márpedig Motmannról tudjuk, hogy nem sokkal korábban hasonló megfontolásból egyenesen titkos tanácsosságot akart szerezni Hans Ulrich von Eggenberg közreműködésével.⁹² Ezenfelül a titkosítás módja nagyban hasonlít azokéhoz, amelyeket Motmann II. Ferdinándhoz, illetve a *Consilium Arcanum* elnökéhez írtakban használt, bár azokkal nem azonos, sőt némileg bonyolultabb is.⁹³ Ami egyben arra enged még következtetni, hogy Pázmány olasz *clavis*a a Rota-auditor munkája. Tekintve, hogy a rejtjeles levelezés neuralgikus pontja a kulcsnak a másik félhez történő eljuttatása volt, egyáltalán nem zárható ki, hogy a magyar bíboros arra már kapcsolatuk kezdetén, 1632. évi római követjárásakor szert tehetett.

A korabeli diplomáciai gyakorlatban a jelentések és utasítások titkosítása nemhogy rendhagyónak, sokkal inkább alapértelmezésnek számított. A pápai államtitkárságnak az egyes nunciatúrákkal folytatott levelezése nagyobb hányadát ekkor már a *ciffrák* tették ki.⁹⁴ A római császári követség szintén gyakran alkalmazta Bécsbe küldött leveleiben a siffrózás különféle módozatait.⁹⁵ Elkészítésüknek, illetve feltörésüknek a korszakban

⁹⁰ „P. Cosimo Fornarini segretario italiano dell’eminentissimo Pazman in Tirnavia”. Giosetto da Capua a Sacra Congregazione de Propaganda Fidéhez, 1637. február 12. Archivio Storico della Congregazione per l’Evangelizzazione dei Popoli (o de Propaganda Fide), Scritture originali riferite nei congressi generali, vol. 79. fol. 191^r. A bíboros Bonaventura Magrardi személyében egy másik itáliai minorita misszionáriust is maga mellett tartott. Benedetto Radzinsky 1635. április 29-én kelt levele uo. vol. 77. fol. 210^r.

⁹¹ MOL MKA Act. eccl. (E 150), Irreg., 30. t., n. 140.; PL AS Act. prot., prot. G., fol. 273.

⁹² „Se sua maestà fosse servita d’honorarmi di titolo di consiliario secreto con mandare credenziali, acciocché io sia anche ammesso all’audienza per negozi, che spezialmente mi saranno commessi, crederei che non potessero negarla, et che il cardinale Barb[er]in[o] si risolvesse ad acquietarsi...” Idézett levele Eggenberghez, Róma, 1634. aug. 19. ÖStA HHStA Rom. Dipl. Korresp., Fz. 52. Konv. Motmann 1634. fol. 7–9.

⁹³ Bécsi kutatásaimkor nem mélyedtem el különösebben a ciffrák rejtelmeiben. Kérésemre Motmann anyagát Dr. Fazekas István főlevéltáros vizsgálta át e szempontból, s küldött számomra lekötőelőző előzékenységgel a Béccsel használt kulcs megismeréséhez használható másolatokat. Ezek: ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 54. Konv. Motmann 1637. fol. 11–14., 37–39., 68. Vö. még jelen közlemény utolsó bekezdését.

⁹⁴ Kraus: Das päpstliche Staatssekretariat. 200. és 201–217. o. Kutathatóságukat szerföltött megkönnyíti, hogy a hosszas számsorokból álló ciffrák mellett szinte mindig megtalálható a desiffrózott változat is. A titkosítás római hasznosításának monografikus feldolgozása: Aloys Meister: Die Geheimschrift im Dienste der päpstlichen Kurie von ihren Anfängen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. Paderborn, 1906.

⁹⁵ ÖStA HHStA Rom. Dipl. Korresp., Fz. 52. és 54. Konvoluten Savelli, Gonzaga, passim.

gazdag szakirodalma volt.⁹⁶ Az egyes államok szolgálatában álló kriptográfusok, sőt kriptográfus dinasztiák, mint például Rómában az Argentik,⁹⁷ szükség esetén – az alkalmazott kulcs bonyolultságától, a rendelkezésre álló szöveg terjedelmétől függően – hosszabb-rövidebb idő alatt az elfogott rejtjelezést meg tudták fejteni.⁹⁸ A nyilvánvaló kockázat ellenére a nunciatúrák és más diplomáciai képviselők kulcsait alapértelmezésben csupán három-négy évente vagy ennél is ritkábban cserélték, és a rejtjelezés során alkalmazott technikán sem változtattak feltétlenül.⁹⁹ A kulcs elfogása sokkal több veszélyt hordozott magában, egy esetleges intercettálás megtörténte pedig rendszerint viszonylag hamar kikövetkeztethető volt, akár az adott levéllel kapcsolatos rendkívüli eseményből (sérülése, elkallódása stb.), akár egy harmadik fél reakciójából. Ha kellően nagyszámú sifírozott iratot veszünk tehát figyelembe, a nyílt iratokkal összevetve az effajta védekezés előnyei a kor technikai színvonalán csupán viszonylagos biztonság ellenére is nyilvánvalóak, és magyarázatul szolgálnak kora újkori elterjedtségére mind a hivatalos, mind a magánlevelezésben. E relatív biztonság miatt azonban a titkosítás alkalmazása nem kimondottan konspiratív célzatú (erre főként szóbeli üzeneteket használtak), hanem elsősorban az önálló, hatékony politizálás bevett eszköze volt. Nem hosszú távú stratégiai, hanem rövid távú taktikai érdekeket szolgált. Rendeltetése egyfelől az aktuális célok, álláspontok, reakciók, valamint a rendelkezésre álló ismeretek legalább pillanatnyi elrejtése, s ezáltal előnyösebb tárgyalási pozíciók biztosítása, hathatósabb érdekérvényesítés megvalósítása. Másfelől pedig egyértelműen a titkos informátorok, az egyes ügyekben szereplők személyének védelme. Neveiket szinte sosem betű szerint rejtjelezték, hanem mindig különleges, esetenként több kódot is kaptak. Beazonosításuk mindmáig nehézségekbe ütközik.

Abban tehát, hogy Pázmány római ágensével folytatott többszintű levelezésében rejtjelkulcsot is használt, első látásra nincsen semmi szokatlan. Azt lehetne mondani, hogy miként I. Rákóczi Györggyel (1630–1648) való kapcsolattartásában,¹⁰⁰ itt is magától értetődően élt kora egyik bevett technikai eszközével. Legfeljebb azt emelhetnénk ki, hogy a harmincéves háború időszakában ő az egyetlen magyar politikus, aki Bécsen kívül közvetlenül egy másik fővárosból, mégpedig – akkor még – a katolikus Európa politikai központjából¹⁰¹ nemcsak hogy rendszeres, hanem titkosnak számító információkat is kapott. Ami persze önmagában sem kevés, de emellett még két szempont is feltétlen figyelmet érdemel.

⁹⁶ A különféle kora újkori módszerek fejlődését Leon Battista Albertitől, a nyugat-európai titkosírás atyjától kezdődően Johannes Trithemius betűhelyettesítéses, Giovanni Battista Porta kevert helyettesítéses, François Viète bővített helyettesítéses, Girolamo Cardano rejtjelezőrácsos, Blaise de Vignère kulcsszavas technikáin keresztül Atanasius Kircher abacus numeralisáig stb. bemutatja: *David Kahn: The Codebreakers. The Story of Secret Writing*, New York, 1967. 125–174. o. Magyar nyelven tömör áttekintés *Révay Zoltán: Titkosírások. Fejezetek a rejtjelzés történetéből*. Budapest, 1978. 37–55. o.

⁹⁷ *Kahn: The Codebreakers*. 148–151. o.

⁹⁸ E kérdésről korábbi szakirodalom és saját adatgyűjtése alapján részletesen szól *Kraus: Das päpstliche Staatssekretariat*. 202–208. o.

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ Pázmány magyar rejtjelkulcsának feltörése: Rejtelmes levelek első Rákóczi György korából. (Megjelent és közli: *Ötvös Ágoston*.) Kolozsvárt, 1848. 1–4. o., illetve a függelék első kulcsa. A Rákóczihoz írt titkos levelek legutolsó közlése a korábbi – esetenként facsimilie – kiadások feltüntetésével: PÖL II. k. 889., 896., 1087.; vö. még uo. n. 888. és 1027. A kulcs elemzése: *Révay: Titkosírások*. 87–107. o.

¹⁰¹ *Vö. Reppen: Die römische Kurie und der Westfälische Friede*. I/1. k. 164. o.

Az egyik, hogy a magyar egyházi rend vezetőjének nem pusztán egy magánügynöke szolgált ezekkel az információkkal, hanem az egyik nyugat-európai Habsburg diplomáciai misszió tagja. Hasonló példa a rendi dualizmus időszakából aligha ismert. Vagyis ez nemcsak magának Pázmánynak, hanem egyúttal a magyar rendiségnek a Habsburg-monarchiában játszott diplomáciai szerepét, lehetőségeit is új árnyalattal gazdagítja. Azt bizonyítja, hogy a rendi vezetők számára a nyugati külpolitika sem volt automatikusan és teljesen elzárt terület. E téren sem csupán alkalmi véleménynyilvánításra nyílt lehetőségük, hanem adott esetben a külszolgálati apparátus tevékenységébe is szervesen és végső soron korlátozás nélkül bekapcsolódhattak. Afelől ugyanis aligha lehet kétségünk, hogy Motmann II. Ferdinánd és környezete tudtával cserélt rejtjelkulcsot a magyar bíborossal.

Hogy mindemellett a Rota-auditor a római diplomaták hierarchiájában mint magyar királyi rezidens igyekezett elhelyezkedni, akivel korántsem melleleg az udvari magyar kancellária vélhetően leginkább egyházi ügyekben szintén levelezett – igaz, a Rota-auditor óriási sérelmére csupán királyi ágensnek címezve őt¹⁰² – az nem csupán üde színfoltot jelent. Egyúttal azt is mutatja, hogy a korabeli diplomáciai protokollban számon tartották Magyarország szuverenitását. Ennek értékéből még az sem von le túl sokat, hogy az Apostoli Szék e titulust nem ismerte el, amiben leginkább aktuálpolitikai ellenérdekeltsége játszott a fő szerepet. 1627 folyamán ugyanis maga Francesco Barberini bíborosnepos járt közben Esterházy Miklós nádornál, hogy a megkoronázott magyar király és az ország római *agentéja* Marnavich Tomko János legyen.¹⁰³

A másik szempont, amire érdemes még figyelmeztetni, az, hogy bár Pázmány – ugyancsak Habsburg-ajánlásra kinevezett – kardinális kollégái, Dietrichstein és Harrach levéltárában szép számmal találunk különféle rejtjelkulcsokat és rejtjeles iratokat,¹⁰⁴ római levelezésükben ilyeneknek nyoma sincs.¹⁰⁵ Vagyis egyáltalán nem tekinthető magától értetődőnek, hogy egy bíboros, aki esküvel tett fogadalmat arra, hogy a központi egyházkormányzat legrangosabb testületének tagjaként mindenki és mindenek előtt az uralkodó pápa, az Apostoli Szék és az Egyházi Állam érdekeit tartja szem előtt,¹⁰⁶ éppen a legitim pápai kormányzat „háta mögött” folytat tikos korrespondenciát a császári külképviselet egyik – igaz, kúriai prelátus – tagjával. Egyértelmű ugyanis, hogy a rejtjelezés a pápai tisztviselők dolgát igyekezett alkalmanként megnehezíteni, amennyiben netalán behatőbb érdeklődést tanúsítottak volna az esztergomi érsek értesülései, olykor pillanatnyi szándékai, véleménye iránt. A rejtjeles levelezés léte tehát már önmagában is újabb bizonyítékkal szolgál arra, hogy római követsége után a magyar bíboros aktívan a Barberinik ellenében politizált. A fennmaradt két, részben sifírozott irat tartalma ugyanezt támasztja alá.

¹⁰² Lásd Pázmány Pozsonyból, 1636. március 11-én II. Ferdinándhoz írt, imént idézett levelét. PÖL II. k. n. 1004.

¹⁰³ „Caeterum quoad personam reverendi domini Ioannis Mamauittŷ, quem... ad obeunda regis et regni Vngariae negotia in Urbe idoneum censet, mihi maiore eius commendatione opus non est...” Kismarton, 1627. március 1. Esterházy Miklós Francesco Barberinihez. BAV Fondo Ottonoboniani Latini, vol. 2419/I. fol. 60^r–61^v.

¹⁰⁴ Konkrét jelzetekkel ezúttal nem tudok szolgálni, a kutatás során azonban ilyen források sokszor kezembe akadtak.

¹⁰⁵ MZA Rod. Arch. Dietrich., kart. 430., 436., 438–439., 441.; ÖStA AVA Arch. Harrach, Karton 136. 147–148.

¹⁰⁶ Lásd Pázmány bíborosi esküjének bevezető sorait. *Tusor Péter*: Petri Pázmány epistulae, acta notationesque inedita. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok–Regnum*, 9. (1997) 1–2., 83–146. o., n. 15.

Az első, 1634. december 23-án kelt jelentés egy öt nappal korábban publikált bulláról és annak fogadtatásáról számol be. Az 1634. december 18-áról keltezett *Sancta Synodus Tridentina* kezdetű pápai oklevél első pillantásra a trienti reformfolyamat betetőzése. A kora újkori katolicizmus arculatát meghatározó zsinaton mindvégig éles küzdelem folyt a püspökök rezidencia-, azaz helybenlakási kötelezettsége körül. Isteni jogon alapuló előírását éppen a római udvar ellenezte a leghevesebben, hiszen ezáltal lehetetlenné vált volna, hogy bíborosok, kuriális főtisztviselők egyúttal püspöki székeket és azok jövedelmeit birtokolják. Trientben végül kompromisszumos megoldás született, s bár a rezidenciakötelezettségnek egy szigorú szabályozása lépett életbe, Szent Péter utódai továbbra is felmentést adhattak alóla, amivel azután gyakran éltek is.¹⁰⁷ VIII. Orbán ezt a mind kiterjedtebb gyakorlatot igyekezett visszaszorítani, a korábbi diszpenzációkat érvénytelenítette. A legapróbb rész kérdéseket is alaposan körülíró rendelkezésnek kétségkívül voltak pozitív lelkipásztori hozadécai. Több kuriális bíboros például azonnal lemondott távolból kormányzott egyházmegyéjéről.¹⁰⁸ Mindazonáltal a spirituális motivációk nyíltan interferálódtak a politikai megfontolásokkal.

A római császári külképviselet már 1632 elején – miközben még arról számolhatott be, hogy a pápa örömmel tekint a II. Ferdinánd megbízásából Rómába utazó Pázmány érkezése elé¹⁰⁹ – azt jelentette, hogy Gaspare Borgia bíborosnak spanyol királyi követi tiszte miatt szinte megtiltotta, hogy részt vegyen a legtekintélyesebb szentszéki kongregáció, a római és egyetemes inkvizíció (*Sanctum Officium*) ülésein.¹¹⁰ Mint tudjuk, a követi cím miatt az esztergomi érseknek is sok kényelmetlensége támadt, ám hosszas vita után a Szentszék végül formálisan is elismerte e funkcióját.¹¹¹ 1634 januárjában azonban Motmann arról értesítette a bécsi titkos tanács elnökét, hogy VIII. Orbán követi megbízatása miatt szinte egyáltalán nem hajlandó fogadni Borgiát,¹¹² sőt az inkvizíció ülésén egy bulla proklamálását is tervbe vették a világi uralkodók követi tiszttét elvállaló püspökök, kiváltképpen pedig bíborosok ellen.¹¹³ Egy ilyen rendelkezés meghozatala azonban Pázmány alapos római diskurzusa után, amelyben számos történeti példán bizonyította a

¹⁰⁷ Erről Hubert Jedin: Der Kampf um bischöfliche Residenzpflicht 1562/63.; [Uő]: Kirche des Glaubens. Kirche der Geschichte. Ausgewählte Aufsätze und Vorträge. I–II. k. Freiburg–Basel–Wien, 1966. II. k. 298–428. o.

¹⁰⁸ Ezt Motmann maga is említi itt tárgyalva és a következő fejezetben közlésre kerülő jelentésében. Az azonnali lemondásban leginkább a Barberini-kreatúrák jeleskedtek.

¹⁰⁹ „Si è data anco parte a sua santità della venuta del cardinale Pazman. Rispose sua santità che l’havrebbe visto sentito [!] volentieri, poiché la lega le piace, farà il possibile, perché si stabilisca.” Paolo Savelli II. Ferdinándhoz, Róma, 1632. március 13. ÖStA HHStA, Rom. Dipl. Korresp., Fz. 52. Konv. Savelli 1632. fol. 35. (ciffre). Kiadva: Gregorovius: Urban VIII. im Wiederspruch. 129–132. o.

¹¹⁰ Uo. fol. 36.

¹¹¹ Fraknói: Pázmány Péter és kora. III. k. 14–46. o.; PÖL II. k. 250–332. o. Nem érdektelen megjegyezni, hogy mindezek után 1632. augusztus 12-én a pápa ünnepélyes audiencián fogadta Borgiát, mint a spanyol király követét, aki erre hetven kocsiból álló kísérettel érkezett. Gregorovius: Urban VIII. im Widerspruch. 149–154. o.

¹¹² Az 1611 óta – rövid nápolyi alkirálysága kivételével – folyamatosan az Örök Városban tartózkodó Borgia, valamint más spanyol bíborosok korábban többször is betöltötték ezt a funkciót. Dandeleit: The Spanish Nation in Rome. 492. és 494. o.

¹¹³ Motmann Eggenberghez, Róma, 1634. január 21. ÖStA HHStA, Rom. Dipl. Korresp., Fz. 52. Konv. Motmann 1634. fol. 1–2. (ciffre)

bíborosi és követi cím összeegyeztethetőségét,¹¹⁴ támadható és túlságosan tendenciózus lett volna. A Kúriában részint vélhetően emiatt érlelődött meg annak gondolata, hogy a bíborosi kollégium nem olasz tagjainak – bármilyen minőségben történő – római politikálását a rezidenciakötelezettség szigorításával küszöböljék ki.

A főpapok helybenlakási kötelezettsége került elő többször azon Habsburg-tervezetek megghiúsításakor is, amelyek a magyar bíborosnak az Örök Városba történő visszatérésére irányultak. Korábbi megnyilatkozása után¹¹⁵ 1634. február 4-i jegyzékében a pápai államtitkárság nyomatékosan arra utasította a bécsi nunciust, hogy szükség esetén közölje Pázmánnyal: akár követi rangban, akár anélkül – bíborosi privilégiumaival élve – tér vissza a pápa udvarba, megérkezése előtt egy olyan, egyértelműen fogalmazó konzisztoriális dekrétumot fognak nyilvánosságra hozni, amely szándékai elé áthághatatlan akadályt fog görgetni.¹¹⁶ S noha 1634 decemberére a bécsi udvarban már éppen nem volt napirenden, hogy Pázmány – aki kész lett volna érseki székéről is lemondani¹¹⁷ – ismét Rómába utazzon,¹¹⁸ és ezért a kortársak a pápai bulla meghozatalát személy szerint a spanyol Borgiával hozták összefüggésbe, világos, hogy a rendelkezés megszületéséhez a Pázmány körüli tervezetek szintén hozzájárultak, s a bulla ezeknek is végképp elejét vette.

Mindezzel Motmann is tisztában lehetett, hiszen nem véletlenül tudósított szinte azonnal minden említésre méltó részletről, s mellékelte a bulla kinyomtatott példányát pontosan egy napon a császári követ Bécsbe küldött jelentésével.¹¹⁹ A római közvéleményhez hasonlóan azonban ő is Borgiát helyezi a középpontba, a nyílt szövegrészekben

¹¹⁴ *Fraknói*: Pázmány Péter és kora. III. k. 14–46. o.; PÖL II. k. 250–332. o., különösen n.732. és 752.

¹¹⁵ „È stato bene a dichiararsi, come ha fatto vostra signoria per conto del signor cardinale Pazman et oltre a tanta [!] altre ragioni, che moverebbero sua beatitudine a non lo ricevere, sarebbe il principale l'obbligo, che sua eminenza tiene la della residenza, il qual quanto alla residenza de vescovi essendo stato messo strettamente in coscienza a sua beatitudine non vuole addosso alla sua anima questo, però havendo sua beatitudine mentre fù vescovo di Spoleto riseduto et havendo fatto far il medesimo a suo fratello et al cardinale Magalotti e tanti altri cardinali creature. Vostra signoria si vogli anco di questo caso, quando sentisse muoversi di nuovo la pratica di mandar il cardinal per ambasciatore.” Barberini jegyzéke Roccihoz (ciffre), Róma, 1632. október 9. BAV Barb. Lat., vol. 7064. fol. 159^v.

¹¹⁶ „...se venisse come cardinale, già è notissima la volontà di sua beatitudine regolata dal peso della coscienza, che cardinali vescovi non abbandonino, nè si absentino dalle loro residenze... Et al medesimo signor cardinale così parendo a vostra eminenza potrebbe rappresentare gl'inconvenienti di lasciar la residenza e maggiori sarebbono d'assumere il titolo d'ambasciatore, oltre che non li giungerebbe nuovo, come egli mostrava gli giungesse simile repugnanza, tanto più che non mancano oltre alla consuetudine decreti concistoriali, che lo proibiscono, li quali egli concedeva, che si potevano ancora far di nuovo più specifici, quando egli venne in quà et promulgasse prima del suo arrivo.” Barberini jegyzéke Roccihoz (ciffre), Róma, 1634. február 4. BAV Barb. Lat., vol. 7066. n. 9. – Az utolsó sorok a némileg homályosnak tűnő fogalmazás ellenére minden kétséget kizáróan elsősorban a rezidenciakötelezettségre vonatkoznak, az említett konzisztoriális dekrétumokat ugyanis az 1634. december pápai bulla bevezetőjében tételesen fel is sorolja. A követi cím ügyében ha lettek volna ilyen dekrétumok, azok biztosan előkerültek volna a Pázmánnyal 1632-ben ekörül folytatott vitában, de a fennmaradt iratokban nyomuk sincs. PÖL II. k. 250–332. o.

¹¹⁷ „...Il signor Cardinale ha risposto, che dovendosi trattener in Roma longo tempo, si sarebbe fatto scrupolo della sua residenza, ma che havrebbe risegnata liberamente la sua chiesa, mentre se gli desse ricompensa da potersi sostentar honoramente...” Rocci jelentése Barberininek (ciffre), Róma, 1634. február 25. BAV Barb. Lat., vol. 6974. fol. 76^{rv}.

¹¹⁸ Erről részletesebben *Tusor*: Pázmány állandó római követségének terve. 166–171. o.

¹¹⁹ Gonzaga II. Ferdinándhoz, Róma, 1634. december 23. ÖStA HHStA Rom. Dipl. Korresp., Fz. 52. Konv. Gonzaga 1634. fol. 25–30.

ecsetelve szemmel láthatóan zavarodott reakcióit. Ugyancsak rejtjelezés nélkül tudatja a rendelkezés meghozatalával kapcsolatos formai kifogásokat, illetve a annak azonnali felismerését, miszerint a bíborosok konklávéra történő jövetelét szabályozó rész (ti. csak akkor kelhetnek útra, amikor biztosan értesültek a pápa haláláról) voltaképpen lehetlenné teszi az Itálián kívül tartózkodó bíborosok részvételét az új egyházfő megválasztásán. Az ágens vélhetően a bulla zajos római fogadtatása miatt írt több helyen meglepő nyíltsággal. Csak a leginkább kényes közléseket rejtjelezte, vagyis hogy sokak szerint a bulla csupán tartalmát tekintve szent; hogy VIII. Orbán halála után érvényét veszti; hogy célja gyakorlatilag nem más, mint hogy a Kúria mindig saját szempontjai szerint választhassa meg a pápát; illetve hogy a rendelkezés hátterében az egyházfőnek a bíborosok, illetve püspökök gyűléseitől való félelmei állnak.¹²⁰ Ez utóbbi információ nem a Barberinik ellenzékének köréből, hanem közvetlenül a pápa szűkebb környezetéből származhatott. Az Apostoli Palota lakóira a jelentés egy másik helyén találunk is – szintén titkosított – utalást.

A Rota auditora az ügyre következő ismert, 1635. január 27-i (nem rejtjeles) jelentésében újra visszatért. A rövid levél szinte kizárólag a spanyol bíboros Rómából történő távozásával foglalkozik, akinek lemondását a sevillai érsekségről, amint az várható volt, a pápa nem fogadta el. Borgiának nem maradt sok választása, kiváltképpen azután, hogy február 8-án VIII. Orbán szigorítva a kilátásba helyezett kánoni szankciókon, újabb bullát adott ki a korábbi rendelkezésnek nem engedelmeskedő bíborosok ellen. (E bulla kéziratok korabeli másolata minden bizonnyal ügyvivőjének köszönhetően ugyancsak megtalálható Pázmány iratai között.¹²¹)

A *Sancta Synodus Tridentina* kezdetű bulla, amelynek születési körülményeiről a magyar bíboros azonnali és titkos tájékoztatást kapott, nagyrészt elérte közvetlen és közvetett politikai céljait. Borgia huszonnégy év után elhagyta az Örök Várost,¹²² Pázmány esetleges visszatérése végképp irreálissá vált, a Barberinik francia orientációját az oszt-rák–spanyol párt háttérbe szorításával immár semmi sem veszélyeztette, a császári diplomácia hasztalan igyekezett ellenlépéseket tenni.¹²³ Azon igény, amely az Egyházi Állam szuverenitásának maximalizálását helyezte mindenek fölé, sikerrel küszöbölte ki

¹²⁰ Korábban ugyanis VIII. Orbán elődjének, XV. Gergelynek neposa, Ludovico Ludovisi bíboros-vicekancellár fontolgatta egy zsinat összehívását a pápa politikája ellen. *Pastor: Geschichte der Päpste*. XIII. k. 435. skk. o.; *Schnitzer: Zur Politik des hl. Stuhles*. 235–236. o.

¹²¹ PL Archivum Ecclesiasticum Vetus (= AEV), n. 148/4.

¹²² Tiltakozásának szövege: *Discurso di cardinale Borgia sopra la di lui partenza da Roma per la bolla della residenza dei vescovi fatta dal papa...* Biblioteca Casanatense, ms. 1570. (XVII. 42) fol. 139^r. skk.; vö. még *Gregorovius: Urban VIII. im Widerspruch*. 163–164. o.

¹²³ 1635. február 10-én az államtitkárság arról tájékoztatta Malatesta Baglioni bécsi nunciust, hogy a császári követ nyíltan kifogásolta a pápa előtt a bullának a konklávékra gyakorolt kedvezőtlen hatását, mire VIII. Orbán meglehetősen ingerültséggel utasította rendre Gonzágát, mondván, hogy van elég bíboros Itáliában, s a követ pedig foglalkozzék a maga dolgával („sua eccellenza passasse a quelli della sua carica”). (BAV Barb. lat., vol. 7068. n. 18.) A követ 1635. július 26-i jelentésében ismételt felhívta Bécs figyelmét a cardinalli nazionali ellehetetlenítésére. (ÖStA HHStA Rom. Dipl. Korresp., Fz. 52. Konv. Gonzaga 1635. fol. 131–132.) 1637. szeptember 5-én pedig a titkos tanács új elnökének, Maximilian Trauttmansdorffnak a római Habsburg-képviselő munkájának összehangolásának szükségességét ecsetelve, határozott állásfoglalást sürgetett a bulla negatív következményeivel szemben. ÖStA AVA Familienarchiv Trauttmansdorff, FF, fasc. 24. n. 78. (Kart. 158. fol. 29–30.) (Miscellanea); HHStA Rom. Dipl. Korresp., Fz. 54. Konv. Motmann 1637. fol. 56.; Reichshofkanzlei, Protektorat, Fz. 1. fol. 146–148. (Gonzaga III. Ferdinándhoz, 1637. december 5.)

Kúria napi döntéshozatalából a kettős identitással rendelkező bíborosok által jelentett kockázatot. Következményeként négy egymás utáni konklávéban a nem olasz kardinálisok aránya történelmi mélypontra zuhant.¹²⁴ Mindez azonban nemhogy megállította volna, hanem éppenséggel felgyorsította a pápák államának európai elszigetelődését, aminek majd XI. Ince (1676–1689) törökellenes szövetségi politikája tudott csak – átmenetileg – megálljt parancsolni.

b) Az erdélyi püspökség magyar koronához tartozásának középkori „bizonyítéka”

A másik fennmaradt rejtjeles jelentés első pillantásra szintén az aktuális római eseményekről, egy újabb politikai botránnyról ad számot. Egy esetleges intercettálási kísérletnek elejét veendő, a ravaszul megkonstruált nyílt szöveget olvasó avatatlan szem abban a hitben ringathatta magát, hogy Pázmány az Apostoli Szék és Velence diplomáciai kapcsolatainak átmeneti megszakadásáról juthat bennfentes értesülésekhez. Az irat egy könyvről szól, mégpedig a vatikáni könyvtáros Felice Contelorinak a III. Sándor (1159–1181) és Barbarossa Frigyes (1152–1190) között 1177-ben megkötött velencei béke történetét feldolgozó munkájáról.¹²⁵ Az alapos mű azért kavart jókora vihart, mert adatai alapján nyilvánvalóvá vált, hogy a vatikáni szent palota egyik központi termében, a *Sala Regiában* még IV. Pius (1559–1565) által megrendelt és az eseményt megörökítő freskó felirata – a köztársaságot egyenesen a pápaság megmentőjének nevezve – a történeti valóságtól eltérően nagyobb szerepet tulajdonít Velencének. Contelori adatai alapján VIII. Orbán átfestette az Egyházi Állam szuverenitására nézve immár sérelmesnek talált feliratot.¹²⁶ Lépését a *Signoria* olyannyira nehezítette, hogy az 1635. július 5-én ki-nevezett új szentszéki követe el sem foglalta állomáshelyét. Bár az elkövetkező fejlemények rendkívül izgalmasak – a diplomáciai kapcsolatok csak 1638-ban álltak helyre, az új pápa, X. Ince végül visszaállította a régi feliratot (ma is ez olvasható), Contelori pedig, akinek fejére Velencében vérdíjat tűztek ki történész munkássága miatt, ekkor nemcsak hogy kegyvesztett lett, hanem még könyveitől, jegyzeteitől is megfosztották¹²⁷ – mindez csak annyiban érdekes most számunkra, hogy lehetővé teszi a datálatlan irat keletkezésének meghatározását, mégpedig 1635 második felére (amiből azután az októberi dátum valószínűsíthető).¹²⁸ Motmann titkos jelentése ugyanis nem az itáliai diplo-

¹²⁴ Vö. a konklavista bíborosok nemzetiségi arányait 1417–1700 között bemutató grafikont. A megelőző évszázad 20–30%-áról 10% alá esett a nem olaszok aránya. Wolfgang Reinhard: Reformpapsttum zwischen Renaissance und Barock, Reformatio Ecclesiae. (Hrsg. v. Remigius Bäumer.), Paderborn, 1980. 779–796., 782. o. A Kúria növekvő italianizációjának jelentőségét az újabb hazai szakirodalomban kiemeli: Tóth István György: Galántából Japánba. Olasz misszionáriusok a 17. századi Magyarországon és Erdélyben. *Századok*, 135. (2001) 819–870., 821–822. o. A rezidencia-bulla fogadtatására és közvetlen hatásaira többek között: Brulez: La crise dans les relations entre le Saint-Siège et les Pays-Bas. 63–104. o.

¹²⁵ Contelorira és művére lásd alább a 167–168. jegyzetet.

¹²⁶ A leginkább sérelmezett kitétel az utolsó mondat lehetett: „Ita Pontifici sua dignitas Venetae Reipublicae beneficio restaurata est.” A felirat teljes szövegét hozza: Pastor: Geschichte der Päpste. XIII. k. 718. o. 2. j.

¹²⁷ Az események: Pastor: Geschichte der Päpste. XIII. k. 718–719. o.; Kraus: Das päpstliche Staatssekretariat. 174–176. o.; és Contelori életrajzában: Dizionario Biografico degli Italiani (= DBI) XXVIII. ed. Istituto della Enciclopedia Italiana. Roma, 1983. 336–341., 339. o. (F. Petrucci)

¹²⁸ Amint arról alább még szó lesz, a hozzávetőleges datálás az 1635 második felében Rómából hazatérő Marnavich Tomko János nevének beazonosíthatóvá válásával nagyban segített a kulcs feltörésében. Tomko

máciai bonyodalmakról tudósít, hanem a magyar királyoknak az egyházmegyék betöltésében gyakorolt, úgynevezett főkegyúri joga körüli vitákhoz nyújt érdemleges adalékot.

A világi uralkodók a XV. századtól kezdve fokozatosan ellenőrzésük alá vonták az országaik területén található püspöki székek betöltését. A folyamatot megállítani nem tudó pápaság például Franciaország esetében konkordátumokban igyekezett szabályozni e kényes kérdést. Magyarországgal hasonló, a részleteket is pontosan szabályozó egyezmény megkötésére nem került sor. Az igen korainak számító konstanzi engedmény nemcsak hogy meglehetősen általánosságban fogalmazott, de a korszakban szövegét sem ismerték, csupán a létéről tudtak.¹²⁹ Róma a XVII. század első harmadában az egyes, mindinkább szekularizált jelleget öltő államokhoz fűződő viszonyának megváltozásával párhuzamosan természetszerűleg igyekezett a világi befolyást lehetőség szerint korlátozni. Amikor az uralkodók joga a püspökök személyének kiválasztásában nem volt megnyugtató módon bizonyítható, azt magához vonta, illetve az állami jelöltektől megtagadta a kánoni szentesítést. Enélkül pedig sem felszentelésük, sem pedig egyházkormányzati hatalmuk gyakorlása nem volt lehetséges.¹³⁰

Az 1630-as években akuttá váló probléma a magyar koronához tartozó több püspökséget is érintett, az egyik legfontosabb közülük az erdélyi egyházmegye volt. Róma arra hivatkozva utasította el II. Ferdinánd Pázmány által kiválasztott jelöltjét, hogy Erdély önálló állam, a legutolsó, a Szentszék által is elismert püspök kinevezését bizonyíthatóan ennek katolikus fejedelme, Báthory Zsigmond (1588–1602) terjesztette elő. Mivel pedig a magyar királyok jogosultsága semmiféle érdemleges írásos bizonyíték nem lelhető fel, Erdély uralkodója pedig protestáns, a püspök kinevezése közvetlenül a pápát illeti meg.¹³¹ A Rota-auditor által koordinált ügy 1634 februárjától húzódott, Pázmány a kedvező döntést sürgetve többször is írt Rómába.¹³² A kérdéssel behatóbban foglalkozó ille-

beazonosítása viszont egy még pontosabb dátummeghatározást tett lehetővé, mivel tudjuk, hogy 1635. november derekán érkezett meg Zágrábba, vagyis október folyamán távozott az Örök Városból, ahol utoljára 1634 nyaratól tartózkodott. Tomkó Pázmányhoz, Zágráb, 1635. november 22. (PL AS Acta radicalia, classis X. n. 196. 7. cs., fol. 38–39.) Kiadva *Tusor Péter*: A magyar egyház és a Sacra Rituum Congregatio a katolikus megújulás korában (A kongregáció megalapításától 1689-ig). *MEV-Regnum*, 11. (1999) 1–2., 33–64. o., függelék n. 5. Tomkó hozta magával zágrábi kihirdetésre VIII. Orbán egyik brevét, ami szeptember 28-án kelt, azaz Rómát mindenképpen ezután hagyta el. Arkiv za povjestnicu Jugoslavensku X. (Ed. *Ivan Kukuljević*.) Zagreb, 1869. n. 8., 155–157. o.; *Michael Szvorényi*: Synopsis critico-historica decretorum synodaliū pro ecclesia Hungaro-catholica. Vesprimii, 1807. 252–255. o.

¹²⁹ *Vö. Mályusz Elemér*: A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog. Budapest, 1958. (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből, ú. s. 9); *Erdő Péter*: Egyházjog a középkori Magyarországon. Budapest, 2001. 200–213. o. (Magyarország és az Apostoli Szentszék kapcsolatai Zsigmond király korában); *Kovács Péter*: A Szentszék, a török és Magyarország a Hunyadiak alatt (1437–1490). In: Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve. (Szerk. *Zombori István*.) Budapest, 1996. 97–117. o.

¹³⁰ A püspöki székek betöltésének történeti periódusaira: *Richard Potz*: Bischofsemennungen. Stationen, die zum heutigen Zustand geführt haben. In: Zur Frage der Bischofsemennungen in der römisch-katholischen Kirche. (Hrsg. v. *Gisbert Greshake*.) München–Zürich, s. d., 17–35. o.; *Gerhard Hartmann*: Der Bischof: seine Wahl und Ernennung. Geschichte und Aktualität. Graz–Köln–Wien, 1990. (Grazer Beiträge zur Theologiegeschichte und Kirchlichen Zeitgeschichte 5.) 13–25. o.

¹³¹ A probléma lényege nagyon röviden és sematikusán ekképpen foglalható össze. A részletek: *Galla: Simándi István választott erdélyi püspök*. 561–587. o. – Báthory Zsigmond bizonyíthatóan II. Rudolfra hivatkozva, „pro veterum quondam regum Hvngariae consuetudine” mutatta be Náprágyi Demetert mint erdélyi püspököt VIII. Kelemennek. Gyulafehérvárt, 1597. május 1-jén kelt levele Archivio Segreto Vaticano, Fondo Borghese, Serie III. vol. 85c. fol. 91^{vv}.

¹³² *Tusor*: Petri Pázmány epistulae. n. 22–23. és jegyzetei.

tékes kuriális szakhatóság, a konzisztoriális kongregáció azonban következetesen ragaszkodott a szentszéki állásponthoz.

Többszörösen titkosított levelében Motmann eme szilárd álláspont megingatása érdekében egy, általa Contelori elhíresült könyvében fellelt oklevélre hívta fel feltűnő izgatottsággal és részletességgel Pázmány figyelmét. A beszámolót olvasva igencsak rejtélyesnek látszó irat a Rota-auditor szerint nemcsak az erdélyi püspökség magyar koronához tartozására, hanem a magyar királyok Róma által vitatott kegyúri jogaira is bizonyítékkal szolgál. Behatóbb elemzése már végképp messzire vezetne el bennünket témánktól, most elégedjünk meg tehát pusztán azzal, hogy leszögezzük: a forrás csak meglehetősen sajátos interpretációban használható fel erre a célra. A Contelori művében „B. Dei gratia Rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Danieque [!] L. Dei gratia Strigoniensis. C. Colocen. archiepiscopus, atque omnibus eorum suffraganeis...” kezdősorral közreadott irat ugyanis nem más, mint III. István (1162–1172) 1171-es „Rescriptum privilegii regis Hvngariae, qui pro reverentia ecclesiae Romanae, et Domini Alexandri Papae, Ecclesiae Hungariae libertatem donavit et fecit” címet viselő közismert oklevele. Szövege számos XVIII–XX. századi forráskiadványban megtalálható, sőt Contelori előtt grandiózus egyháztörténetének tizenkettedik kötetében már Baronius is publikálta. Ezt persze Motmann aligha tanulmányozta át olyan alaposan, mint a pápai levéltárosnak a diplomáciai bonyodalmak miatt hirtelen a közérdeklődés homlokterébe kerülő írását.¹³³

Felvetődik a kérdés, hogy Motmann miért tartotta szükségesnek eme, első pillantásra talán nem annyira kockázatosnak tűnő információ titkosítását. A feleletet ő maga adja meg amikor arról ír, hogy az adatot közvetetten kellene felhasználni a Szentszék meggyőzésére. Mégpedig úgy, hogy az uralkodó egy, a pápának írt levelében sérelmezné királyi jogai csorbítását,¹³⁴ s ebben utalna arra, hogy főkegyuraságát még a kúriai hivatalnokok által közreadott történeti források is igazolják. Ellenkező esetben ugyanis esetleg rájönnék, hogy az irat jelentőségét ő fedezte fel, s számos kellemetlenséget okoznának neki – írja. Szentszéki főtisztviselőként tudniillik a releváns pápai érdekek ellen szolgáltatott lényegesnek tűnő érveket – fejezhetjük be immár mi gondolatmenetét, részint abból kiindulva, hogy pár hónappal korábban már a császári követ sem látta tanácsosnak az ügy további erőltetését.¹³⁵ Rómában még Pázmány Erdély érdekében kifejtett buzgólkodását is kifejezetten rossznéven vették.¹³⁶

A Rota bírójának e „találmányában” talán a levelében név szerint említett, a *Sylvester-bulla* hamisítása kapcsán elhíresült Marnavich Tomko János boszniai püspök-

¹³³ Lásd alább a 175. jegyzetet.

¹³⁴ Valamennyire hasonlóan a Gonzaga követhet 1635. április 10-én intézett, Pázmány által fogalmazott uralkodói levélhez. PÖL II. k. függ. n. 26.

¹³⁵ Hacsak nem tudnak végre valami döntő bizonyítékkal szolgálni: „Dopo esserci trattato più volte sopra la presentazione della chiesa di Transilvania è stata ultimamente data da uno di questi ministri la scrittura, della quale invio copia a monsignor vescovo di Vienna in virtù delle ragioni contenute, nella quale sua santità pretende ch'ad essa ne spetti la collazione, ci cercherà qui di abbatarle, se potremo trovarne di più valide fra tanto, ch'verranno quelle, ch' di così vostra maestà commanderà ch' mi siano mandate, le quali quando non siano tali ch' superino queste della sodetta scrittura, sarà a mio giudizio più ... il lasciare di propor detta chiesa per non ricevere questo pregiudizio.” Levele III. Ferdinándhoz, Róma, 1635. május 19. ÖStA HHStA Rom. Dipl. Korresp., Fz. 52. Konv. Gonzaga 1635. fol. 105–106.

¹³⁶ Erről éppen ágense értesítette. Lásd többször idézett 1636. március 11-i levelét. PÖL II. k. n. 1004.

nek is lehetett némi szerepe. Aligha hihető ugyanis, hogy a – tévesen – „B. [...] rex” szigilával közölt iratot a magyar történelemben nem igazán járatos ágens saját kútfőből oldotta volna fel „Béla király”-ként, mint ahogy jelentésében tette. Ahol egyúttal azt is lelkére kötötte megbízójának, hogy a mihamarábbi hasznosítás érdekében a leírtakat azonnal hozza az udvari magyar kancellár tudomására. Kiváltképpen azért – indokolta –, mert a Kúria részéről aligha vonhatják kétségbe az oklevél hitelességét, illetve hagyhatják figyelmen kívül, hiszen azt nem más, mint a vatikáni könyvtáros-levéltáros publikálta. A *Sylvester*-bullával ellentétben a Contelori által publikált történeti forrás mégsem futott be különösebb karriert a magyar királyi főkegyúri jog körüli vitákban.¹³⁷ Egyedül Magyarország és az örökös tartományok római protektora, Harrach bíboros iratanyagában találkozhatunk rövid tartalmi kivonatával.¹³⁸

¹³⁷ Pázmány 1635 áprilisában, illetve júniusában papírra vetett, a magyar igényeket védelmező s a későbbiekben mindvégig alapvető hivatkozási alapul szolgáló és át-át dolgozott emlékirataiba sem építették be. PÖL II. k. n. 945. és 960.

¹³⁸ „Vescovi ungheresi. Certe memoria toccanti la presentazione delli vescovi d’Ungaria a favore di quei re 1637.” A sajátkezű feljegyzések a Motmann által „felfedezett” forrás rezüméje mellett – szövegét lásd alább a 176. jegyzetben – a szokásos citátumok (Tripartitum, part. 1., tit. 11.; 1495. 31.; 1514. 65. tc.) mellett a következő megjegyzéseket tartalmaznak: „Anno 1626 in congregatione concistoriali conclusum est dummodo episcopi... dietis et causis religionis prodesse possunt, spectare nominationem ad reges. In dietis apparet adfuisse episcopos Tran[sylva]niae seu Albae Iuliae. Battorj nominatio acceptata fuit, quod ille non nisi committente rege facere potuit, quo magis regis acceptari debet. Et de facto nominat ecclesiam Varadi[ensem].” AVA Familienarchiv Harrach, Kard. Ernst Adalbert, Kart. 181. s. f. (Sachliche Reihe, Erzbistum Prag und Kardinalat). Harrach csupán 1644-től volt bíborosprotektor, s mint ilyen foglalkozott a magyar püspökök vezetésével. Mindazonáltal már 1637. évi római útja során tevőlegesen bekapcsolódott a római Habsburg-érdekképviselet munkájába. Részt vett annak Gonzaga követ által javasolt – Motmann által ugyan ellenzett –, saját hatékonyságát növelni szándékozó értekezletén is. AVA Familienarchiv Trauttmansdorff, FF fasc. 24. n. 78. (Kart. 158. fol. 29–30) (Miscellanea); *Tusor Péter*: Az 1639. évi nagyszombati püspöki konferencia. (A magyar klérus és a római Kúria kapcsolatainak válsága és reformja). *Századok*, 134. (2000) 431–459., 435. o.

Motmann Pázmányhoz, Róma, 1634. december 23.¹⁴⁰

Di Roma li 23 Xbre 1634.

Lunedì¹⁴¹ in Concistoro S. S.¹⁴² all' improvviso fece un longo et graue ragionam.¹⁰ sopra il partic.^{re} della residenza de' Vescovi, et che hauendo visto, che alcuni etiam più volte ammoniti d' essere incorsi nelle censure et pene per mancam.¹⁰ della residenza sotto varj pretesti non haueuano obbedito, et perciò haueua stimato necessario di pubblicare una Bolla più rigorosa,¹⁴³ si come fece, la quale all' hora si distribui tra li Card.^{li} p.nti, trà quali si trouorno il Card.^{le} Borgia¹⁴⁴ et Capponi,¹⁴⁵ ultimam.^{te} venuto per assistere ad una sua lite, che ha la Chiesa di Rauenna contro li Marchesi di Bagni.¹⁴⁶

Tutta la Corte disse, che la bolla 081 981 h1 t4 69 s1 55 u1 [riguardo alla sostanza] era molto^b santa alcuni faceuano riflessione circa il modo tenuto non essendosi partecipato niente col Sacro Collegio prima contro il quale uà à ferire^c principalm.^{te} et massime, ch' è solito in materie graui di mettere de Ven. f.rum consilio saltem de conuenientia et honestate.

¹³⁹ A történeti források publikálási metódusa az utóbbi időben ismételtan a történeti figyelem középpontjába került, miként azt a *Fons* szerkesztősége által e témában szervezett konferencia (és kiadványa), valamint a Forráskiadási szabályzatok (Szeged, 2000. Studium Füzetek 5.) című válogatás bizonyítja. A kiválasztásra kerülő fő és alszempontokat mindazonáltal továbbra is az adott anyag jellegének kell meghatározni. E megfontolás alapján ezúttal a források közlése betűhív, ideértve a központosítást is. A rövidítések feloldását – a rövidítésjelet vagy annak hiányát olykor egy-egy ponttal pótolva – külön jegyzékben láttam célravezetőnek feltüntetni. A szögletes zárójelek között álló, szintén kurzivalással elkülönített – ugyanezen megoldás néhány, az iratra vonatkozó megjegyzést is jelöl – desziffrózásnál ugyancsak a betű szerint feloldott alakok szerepelnek. Mindazonáltal ez utóbbiak esetében az érthetőség megkönnyítésére az elhagyott betűkettőzéseket, központosítást, a nazális rövidítéseket, a szokásosnál gyakoribb truncamentókat zárójelbe foglalva pótoltam. Az ékezeteknél pedig jobb megoldás híján a modern alakokat hoztam. Minden egyéb esetekben betűvel jelölt filológiai apparátust alkalmaztam, kivéve a ma már nyelvtanilag helytelennek tartott, a korban azonban még elő-előforduló kifejezéseknél (például a tutti névelő nélküli használata, avanti la az avanti alla, di regno a del regno helyett), amelyekre külön nem hívom fel a figyelmet.

¹⁴⁰ Az eredetiben fennmaradt forrás lelőhelye: PL AEV n. 148/3.

¹⁴¹ 1634. december 18-án.

¹⁴² VIII. Orbán (Maffeo Barberini) pontifikátusára kimerítő könyvészzettel *Lutz*: Urbano VIII. Enciclopedia dei Papi. III. k. 296–321. o.

¹⁴³ Nyomtatott kiadása: Szövege: *Bullarium diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanum Pontificum I–XXIV.* (Ed. Aloysius Tomasetti.) Torino, 1857–1872. VIII. k. 457–462. o.

¹⁴⁴ Gaspare Borgia y Velasco 1632-től sevillai, majd 1645-ben toledói érsek is volt. HC IV. 12., 204., 339. o.; *Jaitner*: Die Hauptinstruktionen Gregors XV. 448.o. Bár a fentiekben már többször előkerült spanyol kardinális római politizálásával számtalan munka foglalkozik, említésre méltó életrajzával nem találkoztam.

¹⁴⁵ Luigi Capponi († 1659), 1608-tól bíboros, 1621–1645 között ravennai érsek. HC IV. 11. és 292. o. Életrajza L. *Osbatól*: DBI XIX. Roma, 1976. 67–69. o.

¹⁴⁶ Ősi toszkán nemesi család, birtokai Arezzo stb. mellett Forlì, Bologna és Ravenna környékén terültek el. A korszakban a familia legjelentősebb ága a Guidi di Bagno volt. Ennek egyik tagját, Giovanni Francescót, aki korábban párizsi nuncius volt, VIII. Orbán leginkább lehetséges utódként tartották számon. A Bagnók a franciabarát irányzat hívei közé tartoztak, míg Capponi inkább ghibellinek számított (X. Ince alatt majd jelentős kuriális tisztségeket is kap). A forrásban említett per vélhetően valamennyire összefüggésben állt az itáliai politika hagyományos guelf–ghibellini megosztottságának a sajátos XVII. századi továbbélésével. Minderre lásd *Enciclopedia Italiana di Scienze. Lettere ed Arti XVIII.* Roma, 1933. 250–251. o.; *Georg Lutz*: Kardinal Giovanni Francesco Guidi di Bagno. Politik und Religion im Zeitalter Richelieus und Urbans VIII. Tübingen, 1971. (BDHIR 34.) helyenként; DBI XIX. 67–69. o.

Altri diceuano, che d4 61^d m4 h1 600 02 658 052 t3 69 13 n2 18 100 58 69 t2 66 z1 s1 011 [*doppo la morte di papa non si sarebb(‘) osservata e*] che tutta era fatta per scacciar’ Borgia dalla Corte, non mancando altro nella Bolla, che di metterci il suo nome. A lui veram.¹⁴⁶ è stata improuisa, et subito uscito dal Concistoro andò à drittura à trouare il s.^f Card.¹⁴⁷ Vbaldini,¹⁴⁷ che staua grandem.¹⁴⁶ indisposto della pietra si che credono, che sia per campar’ poco tempo h3 m1 h1 s3 r3 [*Li Palatini*] da q.¹⁴⁰ argomentarono che Borgia trouandosi trauagliato per q.¹⁴¹ Bolla andasse dal Maestro¹⁴⁸ per refrigerio // et dimandar’ consiglio, et che q.¹⁴⁰ atto veniuà à confermare che Vbaldini già hauesse parte nella Protesta, per il che gli anni adietro corse tanto^e pericolo.¹⁴⁹

Borgia subito congregò li Ministri di Spagna,¹⁵⁰ et come che tutti li sono contrarj, sperando ciascheduno d’ hauer’ più parte nel negotio con la sua partenza furono di parere ch’ egli si partisse, mà Borgia replicò ch’ egli più presto voleua renontiare alla Chiesa di Siuiglia,¹⁵¹ anzi corre voce che già l’ habbi^f da un mese in quà renontiato nelle mani del Rè,¹⁵² il quale n’ è Patrone però all’ incontro si tiene, che S. S.¹⁴ non ammetterà la nuoua p.ntatione del Rè ad effetto di metter’ Borgia in necessità d’ andare in Spagna.

Il giorno seguente il Vesc.^o di Cordoua¹⁵³ fece istanza d’ hauere audienza da S.S.¹⁴ et non hauendo la potuto ottenere andò da Barberino¹⁵⁴ in compag.^a del Marchese Castel Rodrigo¹⁵⁵ et di Don Gio: Ciumazzero¹⁵⁶ à fare istanza che si concedesse un termine

¹⁴⁷ Roberto Ubaldini a következő év tavaszán hunyt el. 1615-től bíboros, 1607–1623 között montepulciano-i püspök. HC IV. 12. és 248. o. Tevékeny részt vállalt Borgia 1632 márciusi tiltakozásában. *Kraus*: Das päpstliche Staatssekretariat. 172. o.

¹⁴⁸ A megjelölés itt valószínűleg a kortársak szemében talán Borgia mentorának számító Ubaldini kardinálisra vonatkozik (lásd a következő jegyzetet) és nem a Szent Palota magiszterére (maestro di Casa, magister Domus Sanctissimi, praefectus Domus et Palatii Sanctissimi), aki ekkor a majd 1643-ban bíborossá kinevezett Fausto Polo († 1653) volt. *Christoph Weber*: Die ältesten päpstlichen Staatshandbücher. Elenchus Congregationum, Tribunalium et Collegiorum Urbis (1629–1714). Rom–Freiburg–Wien, 1991. (RQ Supplementheft 45.) 141. o.

¹⁴⁹ Egy Modenába küldött 1632. márciusi jelentés Ubaldinit nemcsak azok közé a bíborosok (a spanyol Sandoval, Alborno és Spinola, valamint Ludovisi, Borghese, Pio, Bentivoglio, Scaglia) közé sorolta, akik tudtak Borgia akciójáról, hanem annak a gyanúnak is hangot adott, hogy a protestálás szövegét is ő írta („Questa protesta vogliono sia stata composta dal cardinale Ubaldino”). *Gregorovius*: Urban VIII. in Widerspruch. 134. o.

¹⁵⁰ Vö. *Dandele*: The Spanish Nation in Rome 1555–1625. 489–496. o.

¹⁵¹ Vagyis az 1632-től birtokolt spanyolországi Sevilla érsekségéről.

¹⁵² IV. Fülöp (1621–1665).

¹⁵³ Domenico Pimentel OP 1633–1649 között volt a spanyol Córdoba püspöke. HC IV. 164. o. Rómában spanyol diplomáciai megbízatással tartózkodott, amint arról Motmann Eggenberghez írt, már idézett jelentésében megemlékezik: „Monsignor vescovo di Cordoua questa settimana ha havuto audienze lunghe da sua santità et Barberino, si crede per le cose di Milano, le quali ancora stanno in sospenso per le ragioni che in loro favore adducono li ministri Spagnuoli, non sapendosi ancora, che piega siano per pigliare.” ÖStA HHStA Rom. Dipl. Korresp., Fz. 52. Konv. Motmann 1634. fol. 7–9.; lásd még a 156. jegyzetet.

¹⁵⁴ Francesco Barberini VIII. Orbán bíborosnepsaként az 1630-as évektől mind kizárólagosabban a Szentszék politikájának irányítója volt. HC IV. 18–19. o. Életrajza további bőséges irodalommal A. Merolától: DBI VI. k. Roma, 1964. 172–176. o. és *Maria Garzia Iodice*: Il cardinal Francesco Barberini. Roma, 1965., különösen 5–31. o.

¹⁵⁵ Don Manuel de Moura y Corte Real, Castel Rodrigo márkija, 1632–1641 között a spanyol követség irányítója Rómában. Ennek működésére: *J. Lefèvre*: L’ ambassade d’Espagne auprès du saint Siège au XVIIe siècle. *Bulletin de l’Institut historique belge de Rome*, 17. (1936) 1–56. o.

¹⁵⁶ Don Juan Chumacero de Sotomayor államtanácsos rendkívüli spanyol követként Pimentel kordobai püspökkel együtt elsősorban azért jött Rómába 1634 folyamán, hogy a spanyol–szentszéki kapcsolatokban felgyü-

competente per hauere la risposta di Spagna sopra il partic.^{te} di^s Borgia poiche il termine d' un mese prefisso nella Bolla era troppo breue, però non s' è inteso, che habbino ancora potuto ottenere, et q.^{ta} matt.^a tutti tre sono stati da N.S., ne s' è ancora penetrato il negotio, mà al Vesc.^o di Cordoua¹⁵⁷ s' è mandato il Breue di dispensa dalla residenza. Ne s' intendono reuocate quelle dispense, che già per prima erano concesse per stare assente dalla residenza. Molti considerauano, che q.^{ta} Bolla doue parla del conclaue uiene ad inhabilitar' grandem.^{te} li Card.^{li} tramontani ad interuenir' nel Conclaue, poichè uuole che non si possino mettere in viaggio // se prima non hanno la nuoua certa della morte del Papa 056 996 20 h5 d4 55 58 992 h1 296 59^h m4 81 n1 25 h2 32 l2 68 028 t5 20 100 26 80 t4 66 16 p4 22 [*onde concludono che la curia (Romana) ognora potrà elegger(') il successor(e) a mod(o)*] suo. La generalità delle parole ratione cuiuscumque negotij etc.,¹ l' essersi ristrette le cause d' assenza a due punti cioè delli sinodi et assemblee hà dato occasione à far' molti dubbj, et particularm.^{te} se si preseruano le cause d' assenza che dal Concilio di Trento si ammettono,¹⁵⁸ et se li Vescoui c' hanno varj oblihi per causa de' feudi annessi possino assentarsi etiam fuori del caso delle assemblee, et il s.^r Card.^{le} Barberino¹⁵⁹ et Monsr Pauluzzi¹⁶⁰ hanno detto, che non s' è derogato in questo al Concilio di Trento, et che li Vescoui feudatarij non vengono impediti dalle loro solite funtionj.

Soggiungendo, che S. Sta non sarà difficile in dispensare in altri casi quando li sarà domandate^r la gr.a per cause urgenti.

068 22 a12 996 t3 d2 n1 992 h1 80 33 15 18 100 36 z4 h5 81 61 n4 z2 22 25 66 981 m2 n3 b4 50 58 [*Qual d(') uno considera che la santità di nostro signore^k habbi(a) volut(o) proveder al pericolo*] che si potesse s2 p2 68 d3 996 31ⁿ n2 f1 66 t3 [*temer di congregarsi*] fuori 22 38 836 011 013 n1 d5 55 16 56 u2 [*di Roma e fare radunanze*] di z2 69 b4 85 36 58 105 [*vescovi o cardinali*] etiam g5 60 n3 02 b1 t4 [*fuori di caso*] delli t3 r4 22 [*sinod(i)*] et il p2 22 28 t3 52 s3^m p4 66 [*medesim(o) timor(e)*] forsi è causa 992 13 18 100 58 n3 69 b2 899 [*che abborisce sua beatitudine*] tanto, d3 15 52 p2 81 100 25 68 d5 26 15 029 t3 28 p2 982 38 [*di ammetter due amici insieme agli inimici*]. Li ss.^{ri} Card.^{li} Sta Croce,¹⁶¹ Sacchetti,¹⁶² // et Brancaccio¹⁶³ hanno già renuntiato i loro Vescouati, essendo la renuntia stata accettata.

lemlett egyházi jellegű problémákra (főként javadalom-, joghatósági és diszpenzációs ügyekre) megoldást találjon. *Quintín Aldea*: Iglesia y estado en la España del siglo XVII. (Ideario político-ecclesiástico.) Santander, 1961. 412. o. (ad indicem) és 413. o. (ad indicem); *Lutz*: Kardinal Giovanni Francesco Guidi di Bagno. 524. o.

¹⁵⁷ Vagyis Domenico Pimentelnek.

¹⁵⁸ Sessio XXIII, Decreta super reformatione. Canon I. Conciliorum Oecumenicorum Decreta. (Ed. *Josephus Alberigo–Josephus A. Dosetti Perikle–P.J. Caludius Leonardi–Paulus Prodi*). Bologna, 1973.³, 744–746. o. Az inkriminált kitétel: „nisi cum absentia inciderit propter aliquod munus et rei publicae officium episcopatus adiunctum, cuius quoniam causae sunt notoriae et interdum repentinae, ne eas quidem significari metropolitano necesse erit.”

¹⁵⁹ Francesco Barberini bíborosnepos.

¹⁶⁰ Francesco Paulucci († 1661), mindkét Signatura referendáriusa, többek között a zsinat kongregáció titkára (1628–1644), 1657-től bíboros. HC IV, 33; *Kraus*, Das päpstliche Staatssekretariat, 279–282; *Weber*, Die ältesten päpstlichen Staatshandbücher, 138.

¹⁶¹ Antonio Santa Croce († 1641), 1627-től Seleucia címzetes, majd 1631-től Chieti, 1636-tól Urbino érseke, 1629-től bíboros, több kongregáció tagja. HC IV. 311., 332., 353., 22. o.; *Kraus*: Das päpstliche

[az első oldal alján:] s.^r Card.^{le} Pazman [az utolsó oldalon, Pázmány kezével:] Bullae de Residencia [más, 18. századi kézzel:] 1634. epistola Agentis Romani¹⁶⁴ ad Cardinalem Primatem Pázmány in qua describuntur adiuncta, promulgationis Bullae Urbani Papae VIII de Residentia Praelatorum. Ex Archivio Primatiali Ecclesiastico translatus A^o 1797 e N° 1432 Archivi Novi ad N. 148/3 Archivi Veteris^a

^a Az *e*-nek is olvasható. ^b Az utolsó betű *a*-ról átírással javítva. ^c Az eredetiben a két szó összeír. ^d A szám sorközi beszúrás. Alatta kihúzza: 58. ^e Az eredetiben a két szó összeír. ^f *Sic!* ^g *Sic!* ^h A vonás az eredetiben (az összes többi esetben is) a szám felett található. ⁱ Az eredetiben: &c ^j *Sic!* ^k E formula használatára az egyszerűbb *sua santità/sua beatitudine* helyett a *la* névelő enged következtetni. ^l Utána egy rejtjel áthúzza. ^m 5-ről átírással javítva. ⁿ Emellett még egyéb régi jelek, stb. részben ceruzával írva, részben kihúzza.

Motmann Pázmányhoz, Róma, 1635 október¹⁶⁵

Dalle mie passate hauerà V. Em.^{za} potuto comprendere le cause delle differenze nuoue che vertono tra la Rep.^{ca} di Venetia et la Sede ap.^{ca}¹⁶⁶ et particularm.^{te} per quel libro¹⁶⁷ del sig.^{te} felice Contiloro che all' hora era custode della Biblioteca Vaticana.¹⁶⁸ Hora mentre

Staatssekretariat. 281–283. o. Az 1636. évi urbinói kinevezés valószínűsíti, hogy tényleg lemondott chieti székeséről, noha ide utóda csak 1638-ban lépett a helyére.

¹⁶² Az 1626-tól bíboros Giulio Sachetti († 1663) szintén lemondott a szintén 1626-tól birtokolt fanói püspökségről, amelyre utódát 1635-ben nevezték ki. Számos kongregáció tagja. HC IV. 20. és 184. o.; *Kraus*: Das päpstliche Staatssekretariat. 280–284. o.; *Weber*: Die ältesten päpstlichen Staatshandbücher. 148. o. életrajza: *Irene Fosi*: All'ombra dei Barberini. Fedeltà e servizio nella Roma barocca. Roma, 1997.

¹⁶³ A római ágens információja ez esetben is valós, ugyanis az 1633-ban bíborossá kinevezett nápolyi Francesco Maria Brancaccio († 1675) 1627-től birtokolt dél-itáliai capaccioi püspöki székében 1635-ben más személyt találunk. HC IV. 23. és 134. o. Életrajzírója, *Georg Lutz* lemondását 1635 végére/1636 elejére teszi, s kiemeli, hogy ezt spanyol részről olyannyira rossznéven vették, hogy 1638-ban a nápolyi alkirály megakadályozta a bari érsekség birtokbavételében. Több kongregáció tagja volt. DBI XIII. Roma, 1971. 774–776. o. *Kraus*: Das päpstliche Staatssekretariat. 279–282. o.; *Weber*: Die ältesten päpstlichen Staatshandbücher. 90. o.

¹⁶⁴ Vagyis Cornelius Heinrich Motmanné.

¹⁶⁵ Az ugyancsak eredeti irat levéltári jelzete: PL AEV n. 159.

¹⁶⁶ A fentebb vázlatosan már ismertetett eseménytörténet forrásait és további irodalmát hozza: *Pastor*: Geschichte der Päpste. XIII. k. 718–719. o.; *Kraus*: Das päpstliche Staatssekretariat. 174–176. o.; DBI XXVIII. 339. o.

¹⁶⁷ Concordiae inter Alexandrum III S. P. et Fridericum I imperatorem Venetiis confirmatae narratio. Lutitiae Parisiorum, 1632.

¹⁶⁸ Felice Contelori († 1652) A Barberinik familiárisa, 1626-tól a vatikáni könyvtár, majd a levéltár őre, számtalan történeti munka szerzője. A Sacra Consulta titkára, 1634-től a Szent Péter bazilika kanonokja, a következő évben mindkét Signatura referendáriusa, 1644-ben a fejedelmi brévék titkára. Bíborosi kinevezést VIII. Orbán időközbeni halála tárgyalanná tette, ezután kegyvesztett lett. DBI XXVIII. 336–341. o. *Kraus*: Das päpstliche Staatssekretariat. 174–176. o. és *Christine Maria Grafinger*: Die Ausleihe Vatikanischer Handschriften und Druckwerke (1563–1700). Città del Vaticano, 1993. (Studi e Testi 360.) 661. o. (ad indicem).

36 58 69 s1 z4 [io stavo] cercando p4 s3 z3 059 [motivi per] indurre questi 105 03 206 192 38 16 50 [cardinali della congregazione concistorial(e)^b]¹⁶⁹ à risolvere che la 156 929 25 55 t2 26 39 85 69 m1 81 n4 r1 s4 05 823 22 963 [chiesa Transilvaniense^e e iuspatronato del re d(')Ungheria]^d poiche le ragioni sin' hora didotte 052 50 38 [non li] hanno potuto rendere 20 13 m1 b3 52 25 58 20 100 60 66 t4 d3 [capaci.¹⁷⁰ Me occorso di] trovare 029 d2 81 s4 h3 18 68 59 029 82 38 83 58 h1 t4 77 [in detto libro intitolaso^e] L'istoria della concordia¹⁷¹ tra federico P^o172 et Aless.^{ro} 3.^o173 a12 22 28 20 n2 81 [un decret(o)] del 823 c2 50 13 [re Bela]¹⁷⁴ à fauore del 658 15 h2 80 t1 55 22 n4 44 [papa Alessandro] con 028 s3 81 58 51 59 [il titolo] si come V. E. vedrà 066 029 20 h5 80 [qui inclus(o)].¹⁷⁵

Da quello si raccoglie che c2 51 13 [Bela] concede 981 658 [al papa] per decreto fatto 029 252 011 996 028 996 t2 56 69 60 d3 a11 955 t5 29 30 n1 31 13 r2 38 [in consiglio e con il consenso di quasi tutti suffraganei] frà quali doueua anche essere il 929 25 69 28, 50 029 80 81 36 s5 82 38 59 55 02 h2 156 23 963 029 d5 26 b1 t3 [Transilvanie(n)se^f l(')institution(e) de(l)le chiese d(')Ungheria in due casi] sola 53 28 55 82 [(-)mente] cioè di d2 m4 t3 81 39 60 56 011 81 n1 69 50 16 83 36 58 55 [deposition(e) e translation(e)] Segno manifesto 992 25 31 51 38 80 39 [che egli si] riseruaua 028 36 85 69 m1 82 n4 56 13 83 [il iuspatronat(o)] molto più nelli altri casi di 88 13 20 15 55 89 [vacanz(a)] come 059 600 [per morte(m)] anzi pare che in questo caso 052 21 39 [non ci] fosse obbligo 74 d3 z2 56 38 66 15 836 [di venir a Roma] et quanto alli d5 25 b1 t3 69 86 d2 82 100 [due casi sudett(i)] era necessaria 50 16 88 s4 n3 82 15 02 658 [l(')autorità di papa] per disfare il 559 992 028 955 [ligame(,) che il tutto]

¹⁶⁹ A teljes nevén Sacra Congregazione per l'Erezione delle Chiese e per i Provvedimenti Concistoriali, történetére: *Tihamér Vanyó*: Das Archiv der Konsistorialkongregation in Rom und die kirchliche Zustände Ungarns in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. In: Festschrift zur Feier des zweihundertjährigen Bestandes des Haus-, Hof- und Staatsarchiv. I. Wien, 1949. 151–179. o.

¹⁷⁰ Az erdélyi szék betöltésével kapcsolatos vitákról a fentiekben már szó esett. A magyar királyi kegyúri jog tengernyi irodalmából messze kiemelkedik *Fraknoi Vilmos és Eckhardt Ferenc* monográfiája: A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig. Budapest, 1895. és A püspöki székek és a káptalani javadalmak betöltése Mária Terézia korától 1918-ig. Budapest, 1935.

¹⁷¹ A pápa és a császár közötti békét a legnanói csatát követő évben, 1177-ben kötötték meg Velencében. Magyar összefüggéseire: *Tarnay Zsuzsanna*: Az 1177. velencei béke magyar vonatkozásai. *Századok*, 63–63. (1929–1930) 567–570. o.

¹⁷² A már említett I. (Barbarossa) Frigyes a Hohenstaufen-dinasztia tagja volt.

¹⁷³ III. Sándor, civil nevén Rolando Bandinelli.

¹⁷⁴ II. Béla (1172–1196) helyett valójában III. István. A korabeli szentszéki–magyar kapcsolatokra: *W. Holtzmann*: Papst Alexander III. und Ungarn. *Ungarische Jahrbücher*, 6. (1927) 297–426. o.; *Szovák Kornél*: Pápai–magyar kapcsolatok a 12. században. In: Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve. 21–46. o. Lásd még a következő jegyzetet.

¹⁷⁵ A jelentéshez mellékelte másolat megtalálható: PL AEV n. 2. Érdekes, hogy Motmann az irat csatolását nem tartotta kockázatosnak. 1169-es dátummal kiadása – vélhetően BAV Vat. lat., vol. 2040. fol. 56^r alapján – *Baronius*: *Annales Ecclesiastici* auctore Caesare Baronio Sorano ex congregatione oratorii S. R. E. presbyt. cardinali tit. SS. Nerei et Achillei et Sedis Apostolicae bibliothecario XII. Romae, MDCVII. 616–617. o.; *Conelori* 195–197. o.; valamint *Gerogius Fejér*: *Codex diplomaticus Hunngariae ecclesiasticus ac civilis* II. Budae, 1829. 180–183. o. stb. – Mint XVII. századi másolatot említi és az irat datálási problémáit, kiadásait elősorolja: *Szentpétery Imre*: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. k. Budapest, 1923. 38–39. o., n. 118. – Conelori publikációjáról *Szentpétery* sem tud, pedig feltételezhetően az erről készült Motmann-féle másolat „B” szíglája okozta a keletkezés meghatározása körüli bizonytalanságokat.

haueua 996 h1 t5 15 156 [con la sua chiesa]¹⁷⁶ Et che qui venga 996 61 n2 t1 50 13 929 26 55 [compresa la Transilvanien(se)],^e si vede manifestam.^{te} dove parla de 58 52 r3 c5 69 25 60 n5 53 80 85 29 30 n1 31 16 r2 36 69 [omnibus eorum suffraganeis]. Questa scrittura 052 [non] si potrà reuocare 47 029 996 82 n4 z2 66 t3 13 [in controversia] dalla Sig.^{ta} 859 [santa sede] perche è data 029 h5 b2 [in luce] dal 20 85 80 83 58 22 25 02 16 66 993 z3 59 38 60 20 68 26 22 58 [custode d'archivio(.) lo credo] che con questo si verranno à terminare molte controuersie che 066 [qui] giornalm.^{te} p5 59 86 28 88 13 r4 47 [muoveran(n)o] contro li^e 955 285 23 963 [tutti costumi d(')Ungheria], et in partic.^{te} che non poteuano essercitare alcuna 29 86 55 81 36 60 56 26 13 85 16 56 s3 h1 996 g2 66 52 18 s3 59 55 [funzione avanti la confirmation(e)] etiam in casibus z1 20 13 s3 58 55 35 69 059 59 c3 82 85 53 [vacationis per obitum] et mentre b4 80 83 39 [costi] nelli 13 68 993 86 39 [archivi] non hanno questa 80 20 68 36 81 100 86 66 16 [scrittura], io t2 68 86 n4 028 h3 18 n4 69 s1 53 m1 83 59 992 [servo il libro stampato(.) che] tengo per 035 h4 [mostrarlo] quando facci^e c3 t4 31 55 [bisogn(o)] Del resto sarà bene, che 80 36 30 13 20 100 38 [se facci(a)] scriuere 23 16 905 066 511 d4 h2 56 23 58 t3 992 052 [da sua maestà qua lettera(.) dolendosi che non] si spedisca 50 13 156 h3 929 [la chiesa l^{ra} Transilvania] et che 80 35 50 38 [si li] controuertono 51 36 n2 f1 50 38 03 b4 n4 55 16 [li regali della corona] li quali^e sono 56 59 s4 n3 38 052 t4 50 59 029 963 [notorii non solo in Ungheria] mà anche ne^e 51 38 19 n3 992 d1 g5 59 66 35 51 15 859 [libri(.) che dà fuori la sede apostolica] et così toccare qualche cosa di questa 511 [lettera] altrimenti se 066 20 n2 22 26 69 100 25 n4 992 [qui credessero(.) che] io l'hauessi 80 b4 m2 68 81 58 69 58 [scoperto(.) so] che cercarebbono di 23 13 66 p2 55 25 82 68 15 86 16 31 50 38 47 [darmene travagli].

595 83 58 52 20 58 [Monsignore Tomco]¹⁷⁷ potrà rappresentare à Vra Em.^{za} le spese che^m 52 38 77 [mi] è conuenuto fare sin' hora per difendere le ragioni del sig.^{te} h 826 22 963 [regno d(') Ungheria] con fare scrivere da Auuocati informare in voce dare scritture à tutti h3 105 03 206 192 38 15 53 26 [li cardinali della congregazione concistoriameⁿ] et massime per la 156 d3 929 [chiesa di Transilvania] Però se paresse à V. E. di farmi gratia ch' in segno di gradire questo mio ossequio procurasse appresso 905 [sua maestà]¹⁷⁸ ò 028 865 823 23 963 [il serenissimo re d(')Ungheria]¹⁷⁹ che in contemplat.^{ne}

¹⁷⁶ Ezt a szélsőségesen regalista és epizkopalista interpretációt sem az oklevél szövege, sem pedig a vélhetően ilyen célú felhasználásra készült Harrach-féle kivonat nem támasztja alá: „Rescriptum privilegii regis Hungariae B[elae] in reverentiam Alexandri III. super ecclesiis regni. Institutionem super depositione et transimissione episcoporum a patre Alexandro factam confirmat, videlicet quod absque acceptatione et consensu eius vel successorum suorum depositionem seu translationem episcoporum non faci vel fieri permittet. Item addit se contra consuetudinem antecessorum decedentibus episcopis in rebus episcopalibus procuratores laicos non positurum aut poni permissurum, sed honestos clericos, qui fideliter redditus administrent pro reaedificatione ipsarum ecclesiarum et habitationis episcoporum seu canonicorum, ad usus pauperum, viduarum et orphanorum; sibi nonnihil reservaturum, nisi hostes regni fines invaderent et necessitas urgentissima exposceret, et tunc etiam non sine episcoporum consilio; sic etiam regales praepositi seu abbates non deponentur, nisi super certo crimine canonico ordine convicti, vel crimen publice confessi.” AVA Familienarchiv Harrach, Kard. Ernst Adalbert, Kart. 181. s. f.

¹⁷⁷ A fentebb többször fel-felbukkanó Tomko biográfiája: *Galla Ferenc*: Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai. (Közrebocsátja a Római Magyar Történetkutató Intézet és a Római Magyar Pápai Egyházi Intézet.) Budapest, 1940. 153., 185., 200. o.; római működésére számos újabb adat és szempont: *Molnár Antal*: Katolikus missziók a hódolt Magyarországon. I. k.: 1572–1647. Budapest, 2002. (Humanizmus és reformáció 26.) ad indicem.

¹⁷⁸ II. (Habsburg) Ferdinánd.

di quel 826 [regno] mi fosse fatta qualche partic.^{re} gratia¹⁸⁰ ò almeno del s3 81 58 50 59 d3 209 22 38 893 [titolo di consigliere di stato] dell' uno ò dell' altro¹⁸¹ per habilitar 74 53 38 44 [mi] tanto maggiorm.^{le} à seruire con 29 66 86 81 100 59 50 13 88 31 53 15 128 23 52 [frutto la aug(ustissi)ma^a casa d(')maestà sua].¹⁸² Il tutto si potrà comunicare à Monsig.^{re} 98 02 826 [Zennyey cancelliere di regno]¹⁸³ rimettendomi in tutto al parere di Vra Em.^{za}.

[az első oldal alján:] s.^r Card.^{le} Pazmani [az utolsó odalon Pázmány kezével:] 7200/3450/3750 150/3300/3450 [más, későbbi kezekkel:] Italicae Missiles ad Cardinalem Pázmány Sonantes in passu differentiae inter Pontificem et Rempublicam Venetam Cap. 24. Fasc. 3, N° 23^a

^a A szó előtt egy szögletes zárójel található, amely a bal margón korrektúrajelként megismétlődik. Vsz. a desifrizálás kezdetének jelölésére szolgált, s nem zárható ki, hogy Pázmány kezétől származik. ^b A tulajdonképpen *concistorioi*al szóalak *elisio* alkalmazásával került feloldásra. ^c A melléknévképzés *elisió*val. ^d Esetleg *dei re*. ^e Sic! Rejtjelezési hiba, a *t4* (= *so*) a helyes *s4* (= *to*) helyett áll. Vélelmezhető oka, hogy a kulcsban a nyílt *so* és a *to* betűpárok egymás alatt, illetve felett találhatók (ezen érvelest megfordítva tehát az is valószínű, hogy az eredeti rejtjelkulcs az utolsó fejezetben található leírásával azonos elrendezésű lehetett). ^f A melléknévképzés *elisió*val és *nasalis* rövidítéssel. ^g A melléknévképzés *elisió*val. ^h Vsz. megtévesztésül. ⁱ Az eredetiben egybeírva. ^j Sic! ^k Vagy rejtjelezési hiba, azaz a *h3* (= *li*) a *d3* (= *di*) helyett áll (e nyílt betűpárok a kulcsbeli helyük alapján szintén cserélhetők), vagy netalán tudatos megtévesztés. ^l Az eredetiben egybeírva. ^m Utána egy félbehagyott 2-es kihúzva. ⁿ Sic! Az *m* (= 53) rejtjelezési hiba a kulcsban mellette álló *l* (= 50. 51) helyett. A tulajdonképpeni *concistorioi*am[= *lje* szóalak *elisio* alkalmazásával került feloldásra. ^o Vagyis a rejtjelezett *augma* rövidítés feloldása. ^p Ezután még több áthúzott régi jelzet található.

¹⁷⁹ III. (Habsburg) Ferdinánd.

¹⁸⁰ Motmann különféle szolgálataihoz és törekvéseihez a korábbi fejezetekben leírtakon túl e közlemény keretében már aligha fűzhető hozzá bármi is.

¹⁸¹ Motmann utódai, mint immár az egész magyar klérus római ügyvivői, bizonyíthatóan elnyerték a magyar királyi tanácsosi címet. *Tusor Péter*: A magyar püspökök első római ágensei. *Vigilia*, 67. (2002) 338–342. o.

¹⁸² Vagyis az Ausztriai Háznak, a Habsburgoknak.

¹⁸³ Ha helyes a megfejtés, akkor Sennyey Istvánról van szó. Hasonló összefüggésben és kifejezésben másvalaki nem igen jöhet szóba. Neve a nunciátúrai levelezésben a fenti alakban is előfordul. Sennyey 1623-tól volt kancellár és 1630-tól győri püspök, 1635. augusztus 25-én után hunyt el, halálhíre még éppen nem érkezhetett meg Rómába. Életrajza: *Szabady Béla*: Győri kancellár-püspök, mint gazda a 17. században. Győr, 1931. 1–10. o. (Klny. *Győri Szemle*, 2.)

Har. Larman

Aless. ^{ro}	Alessandro
ap. ^{ca}	apostolica
Card. ^{lc}	Cardinale
Card. ^{li}	Cardinali
compag. ^a	compagna
contemplat. ^{nc}	contemplazione
f.rum	fratrum
Gio:	Giovanni
giornalm. ^{lc}	giornalmente
gr.a	grazia
grandem. ^{lc}	grandemente
maggiorm. ^{lc}	maggiormente
mancam. ^{lo}	mancamento
manifestam. ^{lc}	manifestamente
matt. ^a	mattina
Mons. ^r Monsig. ^{re}	monsignor(e)
N. S.	Nostro Signore
p.ntatione	presentazione
p.nti	presenti
partic. ^{re}	particolare
p ^o	primo
q. ^{ta/o}	questa/o
ragionam. ^{lo}	raggiornamento
Rep. ^{ca}	Repubblica
s. ^r , ss. ^{ri} , Sig. ^{ra}	signor, signori, Signora
S.S. ^{là}	Sua Santità
S. ^{ta}	Santa
ultimam. ^{lc}	ultimamente
V.E., V.Em. ^{za} , Vra Em. ^{za}	Vostra Eminenza
Ven.	Venerabilium
veram. ^{lc}	veramente
Vesc. ^o	Vescovo

A levelek titkosírással írt részeinek vizsgálata

A vizsgálat – melynek végső célja a kulcs, illetve a desifrizozott változat híján a rejtjelezés módszerének és rendszerének tisztázása volt – három fő területre összpontosult: a) a rejtjelek statisztikai jellemzőinek megállapítása; b) a két levél titkosírással írt részeinek összehasonlítása annak eldöntése céljából, hogy a levelek rejtjelezése azonos kulccsal történt-e; c) a levelek nyílt, vagyis nem titkosított és rejtjelezett részei kapcsolatának elemzése, továbbá a nyílt részekből, valamint magából az olasz nyelvből adódó következtetések, illetve feltételezések kigyűjtése.

a) A rejtjelek statisztikai jellemzői

A titkosírással írt levélrészletek szerkezetüket tekintve alapvetően ötféle rejtjelelemet tartalmaznak. Ezek lehetnek: α) számpárok, vagyis számbigrammok (bigramm = két elem által alkotott írásjegy); β) egy mássalhangzóból és egy számjegyből álló vegyes bigrammok; γ) három számjegyből álló trigrammok (trigramm = három elem által alkotott írásjegy); valamint δ) egy betűből és két számjegyből álló vegyes trigrammok, mindössze 3 db, amiből kettő azonos; és ε) vízszintes vonallal megjelölt számpárok, összesen csupán 6 db. A különböző rejtjelelemek a rejtjelezett szövegrészekben együtt, egymással összefonódva fordulnak elő.

α) a számbigrammok

A két levélben összesen 50-féle számpár, azaz számbigramm található, eloszlásuk nyelvszerű. A legtöbbször előforduló számpárok a 38 és az 58, mindkettő gyakran szóvégi tételként is szerepel:

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
0	-	-	6 db	3 db	-	1 db	-	-	-	-
1	-	-	-	17 db	-	12 db	11 db	-	6 db	1 db
2	14 db	1 db	15 db	7 db	-	12 db	9 db	-	6 db	4 db
3	4 db	7 db	1 db	1 db	-	3 db	11 db	-	20 db	6 db
4	-	-	-	-	2 db	-	-	3 db	-	-
5	15 db	6 db	7 db	8 db	-	16 db	9 db	-	20 db	14 db
6	7 db	2 db	-	-	-	-	14 db	-	10 db	18 db
7	-	-	-	-	2 db	-	-	2 db	-	-
8	13 db	15 db	9 db	7 db	-	7 db	8 db	-	4 db	1 db
9	-	-	-	-	-	-	-	-	1 db	-

¹⁸⁴ Lásd a tanulmány elején a *-gal jelölt jegyzetben mondottakat. Kiváltképpen a 3. kulcs megfejtésénél nagy hasznát vettem a következő munkákban található megoldásoknak, táblázatoknak: *Liisi Karttunen: Chiffres diplomatiques des nonces de Pologne vers la fin du XVIe siècle. Extraits des archives des princes Chigi a Rome.* Helsinki, 1911. 5–23. o.; *Henry Biaudet: Un chiffre diplomatique du XVIe siècle. Étude sur le cod. Nunz. Polonia „27. A” des archives secrètes du Saint-Siège.* Helsinki, 1910.; *Gaetano Platania: La Polonia nelle carte del cardinale Carlo Barberini Protettore del regno. Accademie e Biblioteche d'Italia* 56. (n. s. 39) (1988.) n. 2. 38–60., 59–60. o.

Gyakorisági sorrend:

38: 20 (5) db	26: 9 (1) db	30: 4 db
58: 20 (4) db	56: 9 db	88: 4 db
69:18 (1) db	82: 9 (1) db	03: 3 db
13: 17 (3) db	53: 8 (2) db	35: 3 db
55: 16 (4) db	86: 8 db	47: 3 (2) db
22: 15 (2) db	23: 7 db	44: 2 (2) db
50: 15 (1) db	31: 7 db	61: 2 db
81: 15 (1) db	52: 7 db	74: 2 db
20: 14 db	60: 7 db	77: 2 db
59: 14 (1) db	83: 7 (1) db	05: 1 db
66: 14 (1) db	85: 7 db	19: 1 db
80: 13 (1) db	02: 6 db	21: 1 db
15: 12 db	18: 6 db	32: 1 db
25: 12 db	28: 6 (1) db	33: 1 db
16: 11 (1) db	39: 6 (4) db	89: 1 db
36: 11 db	51: 6 db	98: 1 db
68: 10 db	29: 4 db	

A nyelvszerű eloszlás alapján feltételezhető volt, hogy minden számpár egy nyílt *betűt* helyettesít, és hogy egy-egy nyílt betűnek több rejtjelezett megfelelője is van. Az olasz nyelvben használatos 15 mássalhangzót és 5 magánhangzót feltételezve ez a szám 2-3 körül lehet.

β) az egy mássalhangzóból és egy számjegyből álló vegyes bigrammok

A levelekben 53-féle vegyes, betű-szám bigramm fordul elő. A bigrammok első tagja 14 mássalhangzó és az U betű (B, C, D, F, G, H, L, M, N, P, R, S, T, U, Z). Mellettük második tagként az 1–5-ig terjedő számjegyek találhatók (egy esetben a 6-os számjegy is feltehető):

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
A	-	a11 (1) a12 (2)	-	-	-	-	-	-	-	-
B	-	4 db	2 db	1 db	5 db	-	-	-	-	-
C	-	-	3 db	2 db	-	-	-	-	-	-
D	-	1 db	4 db	7 db	3 db	4 db	-	-	-	-
F	-	2 db	-	-	-	-	-	-	-	-
G	-	-	1 db	-	-	2 db	-	-	-	-
H	-	8 db	4 db	5 db	1 db	4 db	-	-	-	-
L	-	-	1 db	-	-	-	-	-	-	-
M	-	5 db	2 db	-	3 db	-	-	-	-	-
N	-	6 db	6 db	6 db	9 db	1 db	-	-	-	-
P	-	-	5 db	-	3 db	1 db	-	-	-	-
R	-	1 db	2 db	2 db	2 db	-	-	-	-	-
S	-	4 db	1 db	7 db	4 db	2 db	-	-	-	-
T	-	2 db	4 db	11 db	7 db	3 db	1 db	-	-	-
U	-	1 db	1 db	-	-	-	-	-	-	-
Z	-	2 db	3 db	2 db	2 db	-	-	-	-	-

A mássalhangzók (és az U) összesített előfordulási gyakorisága csupán főbb vonásai-
ban hasonlít az olasz nyelv mássalhangzóinak előfordulási képéhez:

N: 27 db	S: 18 db	Z: 9 db	F: 2 db
T: 27 db	B: 12 db	R: 7 db	U: 2 db
H: 22 db	M: 10 db	C: 5 db	L: 1 db
D: 19 db	P: 9 db	G: 3 db	A: 0 db

A számjegyek összevont előfordulása (3: 43 db, 2: 39 db, 4: 38 db, 1: 36 db, 5: 17 db, 6: 1 db) viszont már jobban emlékeztet az olasz magánhangzó-előfordulás képére, úgy, hogy az 1-es számjegy mintha az A-nak, a 2-es az E-nek, a 3-as az I-nek, a 4-es az O-nak és az 5-ös az U-nak felelne meg.

Mindebből adódott a feltételezés, hogy a vegyes rejtjelbigrammok egy-egy mássalhangzóból és magánhangzóból álló nyílt bigrammot takarnak, mégpedig úgy, hogy a mássalhangzók a nyílt megfelelőjükhöz képest bizonyos mértékig kevert sorrendben állnak, a magánhangzók azonban megfelelnek az ABC-beli sorrendjüknek (1=A, 2=E, 3=I, 4=O, 5=U). E meglátást a gyakorisági sorrenden túl az is alátámasztja, hogy amíg az 1, 2, 3, 4-re végződő vegyes bigrammok szóvégi bigrammként is előfordulnak, az 5-re végződő bigrammról ez nem mondható el. (Tehát – az egyébként is viszonylag ritka – U-ra végződő szó nincs a titkosított szövegrészekben.

γ) a három számjegyből álló trigrammok

A szövegben összesen 43-féle számtrigramm (valamint 2-féle egy betű + két számjegy szerkezetű) trigramm található. E szó- és kifejezéskódok közül a leggyakoribb a 100-as, ez 11-szer, a 029-es 10-szer, a 992-es és a 996-os 9-szer, míg 17 db trigramm csak egyszer fordult elő. A többiek e két érték közé esnek:

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
0	-	011 (3 db) 013 (1 db)	028 (7 db) 029 (10 db)	035 (1 db)	-	052 (5 db) 056 (1 db) 059 (3 db)	066 (4 db) 068 (1 db)	-	081 (1 db)	
1	100 (11 db) 105 (3 db)	-	128 (1 db)	-	-	156 (5 db)	-	-	-	192 (2 db)
2	206 (2 db) 209 (1 db)	-	-	-	-	252 (1 db)	-	-	285 (1 db)	296 (1 db)
3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	-	511 (2 db)	-	-	-	559 (1 db)	-	-	-	595 (1 db)
6	600 (2 db)	-	-	-	-	658 (4 db)	-	-	-	-
7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	-	-	823 (3 db) 826 (3 db)	836 (2 db)	-	859 (2 db)	865 (1 db)	-	-	893 (1 db) 899 (1 db)
9	905 (3 db)	-	929 (5 db)		-	955 (3 db)	963 (6 db)	-	981 (3 db) 982 (1 db)	992 (9 db) 993 (2 db) 996 (9 db)

A trigrammok többnyire a titkosírással írt részekben belül, az előzőekben leírt szám-, illetve vegyes bigrammok közé ágyazódva találhatók, de esetenként a nyílt szövegrészek között egyedül is előfordulnak. Ez utóbbi jellegzetesség alapján feltételezhető volt, hogy a trigrammok nem egy-egy nyílt betűt helyettesítenek, hanem egy-egy önálló szót, kifejezést, nyelvtani fogalmat, esetleg nevet stb. jelentenek.

A mindössze háromszor előforduló, kétfajta betű–szám trigrammról (δ), illetve a 6 db vonással megjelölt számpárról (ε) elhanyagolhatónak tűnő mennyiségükön túl közelebbi sejtésünk még nem adódott.

*

A kezdeti benyomások alapján tehát nagy valószínűséggel feltételezhető volt, hogy a titkosírással írt részek szerkezetüket tekintve alapvetően három- és még kétféle rejtjelkulcs egyidejű felhasználásával készültek. Vagyis a nyílt szöveg betűit számpárokkal helyettesítették, és egy-egy nyílt betűnek több ilyen számbigramm (2-3) is megfelel. Továbbá a nyílt szöveg mássalhangzóiból és egy magánhangzóiból álló bigrammjait ugyanilyen szerkezetű (mássalhangzó + magánhangzó) vegyes bigrammok helyettesítik. A rejtjel-bigrammokban szereplő számok növekvő sorrendben megfelelnek a nyílt magánhangzóknak (1=A, 2=E... 5=U), míg a mássalhangzók a nyílt mássalhangzókhoz képest valószínűleg kevert sorrendben követik egymást. Végül a szövegben leggyakrabban előforduló szavakat, nyelvtani fogalmakat, személyeket stb. háromjegyű számok helyettesítik, s emellett még kétféle, kiegészítő jellegűnek tűnő, egyelőre rejtélyes rejtjelezés is előfordul.

b) A két levél titkosírással írt részeinek összehasonlítása

A két levél titkosírással készült részeinek összehasonlítása minden kétséget kizáróan azt mutatta, hogy a két levél azonos módon, az előzőekben részletezett alapvető három- és még kétféle, komplementer rejtjelkulcs felhasználásával készült.

c) A levelek nyílt és titkosírással írt részei kapcsolatának elemzése

A levelek nyílt és titkosírással írt részei kapcsolatának vizsgálatával, valamint az olasz nyelv szerkezetében lévő szabályosságok felhasználásával néhány rejtjelelemmel kapcsolatban sikerült bizonyos megállapításokat tenni. Így például azt, hogy a 38- és 39-es számjegy nagy valószínűséggel az I-nek felel meg; az 58- és 13-as számok valószínűleg magánhangzók, míg a 20-as feltételezhetően mássalhangzó

A fejtés menete

A fejtés első lépéseként a vizsgálat során tett feltételezésekből kiindulva megpróbáltuk megállapítani a magánhangzóknak, illetve a mássalhangzóknak megfelelő rejtjelelemeket. Erre az úgynevezett bepontosítás szolgált, vagyis a magánhangzónak feltételezett rejtjelelem fölé pontot, a mássalhangzónak feltételezett fölé vonást tettünk. Majd a valószínűnek tartott adatokból (pl. a 38, 39, 58, 13 magánhangzók, a 20 mássalhangzó) kiindulva igyekeztünk a magán-, illetve mássalhangzó torlódásokat elkerülő és az adott

nyelvre jellemző *ritmust* mutató szóképeket kialakítani. E módszer segítségével sikerült még jó néhány számpár hovatartozását valószínűsíteni. Továbbá azon sejtésünket, hogy a vegyes bigrammok számtagja magánhangzót, méghozzá a saját értékének megfelelő sorrendű magánhangzót jelent, végigvezettük a titkosírási szövegrészekben. Ennek köszönhetően fix betűket kaptunk, amelyek a 38 és 39 = I feltételezéssel kiegészülve újabb támpontul szolgáltak a valószínű szavak kereséséhez.

A több irányba tett tapogatózások közül az első betörési ponthoz végül ez utóbbi módszer vezetett el. Miután ugyanis a vegyes bigrammok egyik tagjának jelentését nagy valószínűséggel ismertük, kiindulópontként elsősorban olyan szövegrészeket vettünk szemügyre, amelyek efféle vegyes bigrammokból állnak. Ilyen volt mindjárt az 1. sz. levél elején lévő *H3 M1 H1 S3 R3* csoport, amely – miután a számjegyek helyébe a megfelelő magánhangzókat behelyettesítettük – az alábbi szóképet adta: *_I_A_A_I_I* (a más-salhangzókat *_* jelöli). A csoportot alkotó mássalhangzókról még azt tudtuk, hogy az első és harmadik mássalhangzó azonos.

A csoport első bigrammja a *H3* összesen 5-ször fordul elő, ami az adott szövegmenyiséget tekintve közepes előfordulási arányt mutat. Jelentésére nézve a 2. sz. levélben található *105 03 206 192 38 16 50*, valamint a *H3 105 03 206 192 38 15 53 26* csoport adott közelebbi támpontot. Látható, hogy a két csoport aláhúzott része azonos, feltehetően ugyanazon szót jelenti. A *H3*-as bigramm a második esetben ez előtt a szó előtt áll, ami esetleg valamelyik I-re végződő névelőre, vagy prepozícióra utal. A leginkább szóba jöhető betűpárok a LI és a DI, amelyek közül az előfordulási gyakoriság – és a nyílt szövegben előtte található *tuttin*ak a határozott névelővel történő rendszeres használata – alapján a LI látszott valószínűnek.

Ez megállapítást visszavezetve a kiinduló csoportra, az alábbi szóképet kaptuk:

Li_ALA_I_I

A hiányzó mássalhangzókra az azokat helyettesítő rejtjelek előfordulási valószínűségének megfelelő több mássalhangzót behelyettesítve különböző szavakat alkothattunk, amelyek közül – tekintettel arra, hogy az 1. sz. levél a pápai udvar aktuális eseményeiről tudósít – a szövegkörnyezetnek is megfelelő a LI PALATINI szavak tűntek a legmegfelelőbbnek.

Az első betörési pont eredményeképpen immár megállapítható volt, hogy a sifírozott szövegrészekben előforduló *H* a nyílt L-nek, az *M* a nyílt P-nek, az *S* a nyílt T-nek, és végül az *R* a nyílt N-nek felel meg. Ezeket végigvezetve a rejtjelezett szövegen újabb töredékeket kaptunk. Közülük a legígéretesebbnek a 2. sz. levél elején álló *156 929 25 55 T2...* stb. sorozatban lévő *M1 81 N4 R1 S3* rejtjelcsoport tűnt, amely a már ismert betűket behelyettesítve a következő szóképet mutatta: *PA__ONATO*. A hiányzó két, biztosra vehetően nem magán-, hanem mássalhangzó *ciffrája*, a *81* és az *N[4]* rejtjeles forrásrészekben igen gyakran előfordul, a nyelvstatistikai valószínűség szerint egyformán megfelelhet akár a T-nek, akár az R-nek. Innen azután már végképp gyerekjáték volt ki-következtetni, hogy a szó minden kétséget kizáróan nem más, mint az 1630-as években a magyar királyoknak a püspöki székek betöltésében gyakorolt joga körül folytatott vita kulcsfogalma, a PATRONATO (kegyuraság).

A rejtjelezett szöveg harmadik betörési pontjaként a 2. sz. levél utolsó bekezdésének első szavai kínálkoztak. Az „595 83 58 52 20 58 potrà rappresentare a Vra Em.”^{2a} le

spese” tagmondat voltaképpen sifírozási hibának tekinthető. A nyílt szövegrész tartalmából ugyanis egyértelműnek látszott, hogy egy Rómából Magyarországra utazó, a magyar ügyek római intézésben járatos személy szóban elmondásra kerülő információira hivatkozik. Mivel pedig egyéb forrásokból tudtuk, hogy 1635 második felében a pápai Kúriában bennfentesen mozgó Tomko János boszniai püspök tért vissza éppen Rómából,¹⁸⁵ rögvest négy újabb számbigramm megfejtését valószínűsíthettük. Eszerint a 83 = T, az 58 = O, az 52= M, a 20 = C.

Az újabb betűket végigvezetve egyre több támpontot kaptunk, amelyek újabb értelmes olasz és részben latin szavak felfedéséhez, ezek pedig újabb és újabb rejtjelek beazonosításához vezettek, egészen a szám- és a vegyes bigrammok immár teljes feltérképezéséig. A fejtés előrehaladtával a munkát jelentősen megkönnyítette a rejtjelkulcsban felismert, nemcsak a korabeli sifírozó, illetve a desifírozó, hanem a kulcs nélkül dolgozni kényszerülő mai intercettáns feladatát is nagyban megkönnyítő szabályosság. Eszerint a vegyes bigrammok esetében a rejtjel mássalhangzó tagja és a nyílt megfelelője között bizonyos szimmetria van. Azaz a rejtjeles

B= nyílt C	H= nyílt L	R= nyílt N
C= nyílt B	L= nyílt H	S= nyílt T
D= nyílt D	M= nyílt P	T= nyílt S
F= nyílt G	N= nyílt R	U= nyílt Z
G= nyílt F	P= nyílt M	Z= nyílt V/U

A számbigrammok pedig emelkedő sorrendben felelnek meg az ABC betűinek:

13, 15, 16 = A	33 = H	66, 68 = R
18, 19 = B	35, 36, 38, 39 = I	69, 80 = S
20, 21 = C	50, 51 = L	81, 82, 83 = T
22, 23 = D	52, 53 = M	85, 86, 88 = U
25, 26, 28 = E	55, 56 = N	89 = V
29, 30 = F	58, 59, 60 = O	98 = Z
31, 32 = G	61, 62 = P	

¹⁸⁵ *Tusor*: A magyar egyház és a Sacra Rituum Congregatio. Függ. n. 5.

A rekonstruált kétféle kulcs már olyan összefüggő szövegrészeket eredményezett, hogy ezek segítségével, illetve a nyelvi és a történeti ismeretek alkalmazásával a számtrigrammok jelentéseinek tisztázására is lehetőség nyílt. Megfejtésük teljes bizonyossággal első-sorban akkor volt megvalósítható, ha a szövegben többször is előfordultak. Mivel a szövegkörnyezet megengedte, ugyancsak megkíséreltük a szövegben csupán egyszer előforduló tételek jelentésének megállapítását. Az ellenőrzési lehetőség hiányában ezeknél természetesen nem beszélhetünk teljesen megnyugtató eredményről. Mindazonáltal az alábbi rejtjelkulcs-táblázatban egyedül a leginkább hipotetikusnak tekinthető megoldásokra hívja fel kérdőjel a figyelmet. A trigrammok feltörésében az előző két *clavishoz* hasonlóan nagyban hozzájárult az itt is megfigyelhető szabályosság, miszerint a szó és kifejezőskódok a számok emelkedő sorrendjének megfelelően, szoros abc-rendben követik egymást.

Mindezek után vált világossá a két, kezdetben kiegészítő jellegűnek vélelmezett kulcs tartalma. A vegyes, betű–szám trigrammok előforduló két példája (a 11 és a 12)* a kontextusból kikövetkeztethetően, a számtrigrammok 0-val kezdődő sorához hasonlóan, egy-egy névelőt, illetve határozószót takar. Hogy használatuk kiterjedtebb volt-e, és külön táblát készítették-e számukra, vagy csupán a vegyes bigramm-kulcs függeléke voltak, mint ahogy alább is szerepelnek, most aligha dönthető el egyértelműen. Tekintetbe véve azonban a többi kulcs első (0-val kezdődő) sorának hasonló funkcióját, inkább ez utóbbi változat valószínűsíthető. (Többi kulcsról azért beszélhetünk, mert időközben tisztázódott egy kvázi hatodik rejtjeltípus megléte is. Eszerint a számbigrammok 0-val kezdődő sora kivételesen nem egy magán-, vagy mássalhangzót, hanem az olasz *di* prepozíció különféle alakjait takarja.) Végezetül ugyancsak a trigrammokhoz hasonló funkciót töltenek be a vonással megjelölt számbigrammok. Ezek a számok által jelölt betűkkel kezdődő szavakat: szintén határozószókat, továbbá fogalmakat, olykor pedig konkrét személyeket takarnak. Itteni gyér előfordulásuk ellenére az eredeti kulcsban minden bizonnyal nagyobb teret kaptak.

A megfejtett rejtjelkulcsok rekonstrukciója

1. Szám–szám bigrammok

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
0	-	-	di, de, d' (6)	della (3)	-	del* (1)	-	-	-	-
1	-	-	-	-a	-	a	a	-	b	b
2	c	c	d	d	-	e	e	-	e	f
3	f	g	g	h	-	i	i	-	i	i
4			-	-	nullitas	-	-	nullitas	-	-
5	l	l	m	m	-	n	n	-	o	o
6	o	p	-		-	-	r	-	r	s
7			-		nullitas	-	-	nullitas		
8	s	t	t	t	-	u, v	u, v	-	u, v	z
9	-	-	-	-	-	-	-	-	**	

* Vagy esetleg *dei/degli/[delli]* ** Valószínűsíthető feloldását lásd a 4. kulcsnál.

2. Betű-szám bigrammok (és a két betű-szám trigramm)*

	1 = a	2 = e	3 = i	4 = o	5 = u
A =	a11 = quasi (?) (1) a12 = un(o) (?) (2)				
B = c	ca	ce	ci	co	cu
c = b	ba	be	bi	bo	bu
D = d	da	de	di	do	du
f = g	ga	ge	gi	go	gu
G = f	fa	fe	fi	fo	fu
H = l	la	le	li	lo	lu
l = g	ga	ge	gi	go	gu
M = p	pa	pe	pi	po	pu
N = r	ra	re	ri	ro	ru
P = m	ma	me	mi	mo	mu
r = n	na	ne	ni	no	nu
s = t	ta	te	ti	to	tu
t = s	sa	se	si	so	su
u = z	za	ze	zi	zo	zu
z = v	va	ve	vi	vo	vu

* A kurzívval szedett nyílt bigrammok rejtjelei egyik levélben sem fordulnak elő. Az azonban nem zárható ki, hogy némelyik még a kulcs részét képezte. A *gi* és a *fi* helye majdnem biztosan üresen maradt, a *d3 h3* felcserélése a 2. sz. levélben valamiképpen ezzel függhet össze.

3. Szám trigrammok (szó- és kifejezéskódok 1.)

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
0		011 = e(i) (3) 013 = fare (?) (1)	028 = il (7) 029 = in (10)	035 = mo- strare (?) (1)		052 = non (5) 056 = onde (1) 059 = per (3)	066 = qua (4) 068 = quale (?) (1)		081 = riguardo (1)	
1	100 = <i>redupl.</i> (11) 105 = cardinale (3)		128 = casa (1)			156 = chiesa (5)				192 = concistoro (2)
2	206 = congregazione (2) 209 = consigliere (1)					252 = consiglio (1)			285 = costume (1)	296 = curia (Romana) (1)
3										
4										
5		511 = lettera (2)				559 = ligame* (1)				595 = monsignore (1)
6	600 = morte (2)					658 = pa- pa (4)				
7										

8			823 = re (3) 826 = regno (3)	836 = Roma (2)		859 = Santa Sede/Sede Apostolica (2)	865 = serenis- simo (1)		893 = stato (?) (1) 899 = sua beatitudine /santità (1)
9	905 = sua maestà (3)		929 = Transil- vania (5)			955 = tutto (3)	963 = Unghe- ria (6)	981 = al (3) 982 = agli (?) (1)	992 = che (9) 993 = chi (2) 996 = con/m (9)

* Az ABC-rendből következtethetően e latinos alakot használták a *legame* helyett.

4. Vonással megjelölt számbigrammok (szó- és kifejezőkódok 2.)

15: amico (??)

38: inimico (??)

52: m: maestà sua

59: o: ognora

80: santità di nostro signore

98:^{*} Zennyey cancelliere

* Vélhetően a 89 = Z tudatos, vagy véletlen inverziójával. Lásd még a forrásbeli előfordulásánál mondottakat.

*

Pázmány bíborosként használt olasz rejtjelkulcsa a XVII. századi hazai kriptográfiának a korabeli viszonyok között leginkább modernnek számító emléke.¹⁸⁶ Szerkezete jóval bonyolultabb az I. Rákóczi Györggyel folytatott levelezésben alkalmazott változatnál, valamint azokénál is, amiket a pápai és Habsburg diplomáciai levelezésben alkalmaztak.¹⁸⁷ Fő különlegességét leginkább annak köszönheti, hogy mind az egyes betűk, mind pedig az egyes szavak titkosítására párhuzamosan két-két (sőt részben há-

¹⁸⁶ A kora újkori magyar kriptográfia rendszeres feltárására még nem került sor, róla főként a következő munkák alapján alkothatunk képet: *Ötvös*: Rejtelmes levelek. Függelék (6 facsimile és 6 kulcs); *Beke Antal*: Pázmány, Lippay és Eszterházy levelezése I. Rákóczi Györggyel. A gyula-fehérvári káptalani levéltárból. Történelmi Tár 14. (1881) 640–674. o. és 15. (1882) 134–148., 279–324. o., helyenként; „...ím az clavist is megküldöttem...”. Mindennapok emlékei a Magyar Országos Levéltárban. Katalógus. Budapest, 1995. 5. o.; *Vadai István*: Két XVII. századi titkosírás megfejtése. Pálffy Kata leveleskönyve. Íratok Illésházy István bujdosásának történetéhez 1602–1606. In: Adattár a XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 30. (Kiad. *Ötvös Péter*.) Szeged, 1990. 183–189. o.; *Révay*: Titkosírások. 57–151. o.; számos példával és további irodalommal: *R. Várkonyi Ágnes*: A rejtőzködő murányi Vénusz. Budapest, 1987. (Labirintus) 213–215. o.; *Uő*: A tájékoztatás hatalma. Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben. In: *Studia Agriensia*, 20. (Szerk. *Petersák Tivadar–Berecz Mátys*.) Eger, 1999. 9–32., 28–30. o.; *Uő*: Az elvesztett idő. Zrinyi Miklós nádori emlékirata? *Hadtörténelmi Közlemények*, 113. (2000) 269–324., 288–292. o.

¹⁸⁷ Ezek leginkább François Viète módszerét vették alapul. Lényegük abban állt, hogy a statisztikai feltérési módszer kivédésére az egyszerű helyettesítést bővítették (egy nyílra betűre több zárt, leginkább szám rejtjel jutott) és külön – olykor többszörös, s legtöbbször szintén szám- – jeleket alkalmaztak, amelyek szavakat vagy személyeket jelöltek. A pápai diplomácia néhány ilyen kulcsa: *Kraus*: Das päpstliche Staatssekretariat. 205. és 207. o.; Pázmány ezen elv alapján szerkesztett Rákóczi-kulcsa: *Ötvös*: Rejtelmes levelek. Függelék, 1. kulcs, illetve *Révay*: Titkosírások. 106–107. o. Az irodalom eme, Zrinyi Miklósnál és Wesselényi Ferencnél szintén alkalmazott módszert tartja a korabeli magyar kriptográfia legfelső szintjének. *Révay*: Titkosírások. 106–107. és 109–131. o., illetve *R. Várkonyi*: A tájékoztatás hatalma. 29. o. Például az Illésházy, majd Lippay, illetve Rákóczi egyéb levelezéseiben használatos – legtöbbször egyszerű betűcserés – kulcsokat szemügyre véve azt mondhatjuk, hogy joggal. *Vadai*: Két XVII. századi titkosírás. 183–189. o.; *Révay*: Titkosírások. 107–108. o.; *Ötvös*: Rejtelmes levelek. Függelék, 2–6. kulcs.

rom–három) különböző eljárást rendszeresített.¹⁸⁸ E sajátos megoldás leginkább arra vezethető vissza, hogy Magyarországgal és Erdéllyel szemben e jelentések szakképzettebb intercettánsok kezébe kerülhettek, s a Róma–Pozsony (Nagyszombat) útvonalon kevésbé élveztek diplomáciai védettséget, mint az államközi kapcsolatok iratforgalma. Mindazonáltal korszerűsége ellenére sem sikerült megfelelnie a rejtjelezés nem sokkal később Antoine Rossignol által tételesen is megfogalmazott alapelvének, miszerint a sifírozás csak akkor töltheti be jól a feladatát, ha egyszerre felel meg a gyorsaság és biztonság kettős követelményének. Gyakorlatilag teljes megfejtése a kulcs használatát megkönnyítő belső szabályszerűségek felfedezése, és a nem rejtjelezett szöveggel alkotott, esetenként kikövetkeztethető összefüggések feltárása révén vált lehetségessé.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Voltaképpen nem tesz mást, mint tovább bonyolítja a Viète-féle eljárást, legfőképpen a vegyes bigrammokból álló kulcs alkalmazásával. Motmann a Béccsel folytatott levelezésének rejtjelezésében csupán szám bi- és trigrammokat, valamint vonással megjelölt számbigrammokat, azaz összesen háromféle kódot használt. ÖStA HHStA Rom. Dipl. Korresp., Fz. 54. Konv. Motmann 1637. fol. 11–14., 37–39., 68.

¹⁸⁹ Noha egy jól megszerkesztett részleges titkosítás előnye a gyorsaság mellett az, hogy megfejtése végső soron nehezebb, mert kevesebb adatot szolgáltat a statisztikai elemzéshez. A rejtjelezés során elkövetett néhány hiba (amikor is, mint láthattuk, a cifra nem a szóba illő betűt fedi) arra utal, hogy a titkosítandó részek mértékének nem megfelelő megállapítása némi kapkodással párosult sietségre vezethető vissza.

C. H. Motmann 'Residente d'Ungheria.' On the Story of the
Hungarian Agenzia in Rome

Summary

The present publication provides aspects and data that have been practically unknown so far, on Péter Pázmány, Archbishop of Esztergom (1616-1637), the founder of early modern age Catholicism in Hungary, and his role at the scene of European, particularly Italian politics. Subsequent to his nomination as cardinal in 1629, during his imperial legateship in Rome in 1632, he came into conflict with Urban VIII, the French-oriented Barberini Pope. After he had returned home, he took the opposite standpoint to the papal Court on several occasions at Court in Vienna, and systemised the historical arguments for the cogency of sovereign control over Hungarian church benefices.

His main help in discussing politics was C. H. Motmann, the judge of the *Sacra Romana Rota* and its procurator in Rome between 1633 and 1637. Motmann, who represented several German aristocrats and prelates and the emperor himself, informed the Archbishop of Esztergom presumably every week about the events in the Eternal City and Italy, and the results of his jobs in church and political matters. As for his role as an informant, three layers may be separated. 1. The regular consignment of manuscript newspapers (*avvisi*). 2. Hand-written letters. 3. Partly encrypted letters.

The extraordinary career of Motmann, who also considered himself as a royal Hungarian resident, is cleared up by carefully collected specialised literature and new sources, too. His reports sent to Hungary touch upon nearly all the issues of the contemporary relations of the Holy See and Hungary, among others the papal confirmation of the university of Nagyszombat, the reform of the Order of Saint Paul, the establishment of new dioceses, the papal confirmation of the bishops nominated by the sovereign, the taxes of the bulls, etc. One of the two surviving encrypted documents deals with the circumstances of the genesis of the papal bull '*Sancta Synodus Tridentina*' that can be connected to Pázmány's person. Its transliteration is published, together with the decoding of the lost codebook and the method of decoding. As a consequence of the strict provisions of the so-called 'residence bull', the proportion of non-Italian cardinals attending at conclaves touched bottom in the 17th century. The medieval data of the other encrypted report produce evidence that Transylvania had always belonged to the Hungarian Crown and as a result the Habsburgs, who also held the royal Hungarian title, were authorised to nominate its bishop.

Pázmány's communication with Motmann is not only an important and interesting chapter in the history of early modern age Hungarian ecclesiastic representation in Rome. The secret correspondence is primarily a crucial proof that the Archbishop of Esztergom discussed politics independently in Italy. Certainly, independence does not mean 'sovereignty' here. It means that the head of the Hungarian church could join the Habsburgs' western European diplomacy as a free and acting member. Regarding the reduced possibilities of the Hungarian nobility in foreign affairs at the time, this can be considered as a remarkable point of interest.

C. H. Motmann «residente d'Ungheria». Complément à l'histoire
de la représentation hongroise à Rome

Résumé

Cette publication évoquera des aspects et des documents pratiquement inconnus jusqu'à présent quant au rôle joué sur la scène politique européenne et plus précisément italienne par Péter Pázmány, archevêque d'Esztergom (1616-1637) et fondateur du catholicisme hongrois au début de l'époque moderne. Pázmány a été nommé cardinal en 1629. Lors de son séjour à Rome en 1632, il était confronté au pape Barberini, Urbain VIII suivant l'orientation française. Après son retour, il représentait plusieurs fois une position contraire à celle de la curie papale dans la cour de Vienne. Il a aussi structuré les arguments historiques concernant le bien-fondé du contrôle des souverains sur les biens hongrois de l'Église.

Sa principale aide pour faire de la politique était C.H. Motmann, juge et chargé d'affaires à Rome de *Sacra Romana Rota* (1633-1637). Motmann, qui représentait plusieurs aristocrates et prélats allemands et même l'empereur, a probablement informé l'archevêque d'Esztergom, toutes les semaines, des événements italiens et de la ville éternelle ainsi que de son travail dans les affaires ecclésiastiques et politiques qui lui avaient été confiées. Dans son rôle d'informateur, nous pouvons distinguer trois niveaux : 1. l'envoi régulier de journaux manuscrits (*avvisi*) 2. ses propres lettres 3. des lettres partiellement codées.

Motmann se considérait aussi comme représentant délégué du roi de Hongrie et ses rapports envoyés dans le pays touchaient la quasi-totalité des problèmes concernant les relations entre le Saint-Siège et la Hongrie dont la confirmation pontificale de l'université de Nagyszombat, la réforme de l'ordre des ermites de saint Paul, la formation de nouveaux diocèses, la confirmation pontificale des évêques nommés par le roi, le prix des bulles, etc. L'un des deux écrits codés conservés est publié d'une manière décodée et avec la présentation du code perdu et de la méthode du décodage. Il parle de la naissance de la bulle papale, pouvant être liée à la personne de Pázmány, qui commence par des mots *Sancta Synodus Tridentina*. En raison des dispositions sévères de cette «bulle sur la représentation», la proportion des cardinaux non italiens participant aux conclaves destinés à élire le pape est tombée à son point le plus bas dans l'histoire. L'autre rapport codé fournit des données datant du Moyen-Age pour prouver l'appartenance depuis toujours de la Transylvanie à la couronne hongroise, ce qui habiliterait les Habsbourg, aussi rois de Hongrie, à nommer son plus haut dignitaire religieux.

Les contacts entre Pázmány et Motmann sont plus qu'un chapitre important et intéressant dans l'histoire de la représentation hongroise à Rome au début de l'époque moderne. La correspondance codée constitue une preuve importante pour l'indépendance de l'archevêque d'Esztergom dans sa politique à l'égard de l'Italie. Bien entendu, l'indépendance ne signifie pas souveraineté, mais le chef de l'ordre de l'Église pouvait participer en tant que membre actif et de plein droit à la diplomatie des Habsbourg en Europe occidentale. Ce fait est d'une importance considérable, compte tenu de la marge de manœuvre fort restreinte en matière de politique extérieure de l'aristocratie hongroise à l'époque.

C. H. Motmann „residente d'Ungheria”

Zur Geschichte der ungarischen Agenzia in Rom

Resümee

Die vorliegende Veröffentlichung bietet bisher fast unbekannte Gesichtspunkte und Daten bezüglich der Rolle von Péter Pázmány (1616-1637), dem Erzbischof von Gran (Esztergom), dem Begründer des neuzeitlichen Katholizismus in Ungarn, auf der Bühne der europäischen, genauer der italienischen Politik. Im Anschluss an seine Ernennung zum Kardinal im Jahre 1629 geriet Pázmány während seiner Gesandtschaft zum römischen Kaiser 1632 mit Urban VIII., dem Barberini-Papst aneinander, der die französische Orientierung verfolgte. Nach seiner Rückkehr vertrat er am Wiener Hof mehrere Male einen Standpunkt, der sich der Richtlinie der päpstlichen Kurie widersetzte. Daneben systematisierte er die geschichtlichen Gründe für die Fundierung der Kontrolle des Herrschers über die ungarischen Kirchengüter.

Seine wichtigste Hilfe in der aktiven Politik war zwischen 1633 und 1637 sein römischer Geschäftsführer C. H. Motmann, Richter der *Sacra Romana Rota*. Es ist anzunehmen, dass Motmann, der mehrere deutsche Adelige und kirchliche Würdenträger, ja sogar den Kaiser vertrat, den Erzbischof von Gran in wöchentlichen Abständen über die Ereignisse in der Ewigen Stadt und in Italien, sowie über seine Arbeit in kirchlichen und politischen Angelegenheiten benachrichtigte. In seiner Rolle als Nachrichtenbote sind drei Ebenen zu unterscheiden. 1. Regelmäßige Sendung handgeschriebener Zeitungen (*avvisi*) 2. persönlich geschriebene Briefe 3. Briefe teils in Geheimschrift.

Die nach Ungarn geschickten Berichte Motmanns, der sich gleichzeitig als ungarischer königlicher Resident angesehen hatte, und dessen Leben neben der sorgfältig gesammelten Fachliteratur auch von neueren Quellen beleuchtet wird, beschäftigen sich fast mit dem gesamten Problemkreis der zeitgenössischen Beziehungen zwischen dem Heiligen Stuhl und Ungarn. So zum Beispiel mit der Frage der päpstlichen Verstärkung der Universität von Nagyszombat (Tyrnau), der Reform des Ordens der Pauliner, der Schaffung neuer Diözesen, der päpstlichen Bestätigung der, durch den Herrscher ernannten Bischöfe, der, für die Bullen zu zahlenden Gelder usw. Eine der erhalten gebliebenen Briefe in Geheimschrift – die zusammen mit der Lösung des verloren gegangenen Schlüssels und der Darlegung dieser Lösungsmethode in buchstabengetreuer Umschrift kundgetan wird – beschäftigt sich mit den Umständen der Geburt der päpstlichen Bulle *Sancta Synodus Tridentina*, die auch mit der Person von Pázmány in Verbindung gebracht werden kann. In Folge der strengen Vorschriften der sogenannten „Residenz-Bulle“ sank das Verhältnis der nicht-italienischen Kardinäle an den Konklaven, an denen der Papst gewählt wurde, im 17. Jahrhundert auf einen historischen Tiefwert. Der zweite Bericht in Geheimschrift bietet mittelalterliche Beiträge zum Beweis dessen, dass Siebenbürgen immer schon zur ungarischen Krone gehört hatte, und infolge dessen seien zur Ernennung seines Oberhirten die Habsburger berechtigt, die auch den Titel des ungarischen Königs trugen.

Die Beziehungen zwischen Pázmány und Motmann sind nicht nur ein wichtiges und spannendes Kapitel der Geschichte der frühneuzeitlichen römischen ungarischen Kirchenvertretung. In erster Linie ist der Briefwechsel in Geheimschrift ein bedeutender Beweis der selbständigen italienischen Politisierung des Erzbischofs von Gran. Die Selbstständigkeit bedeutet an dieser Stelle natürlich keine „souveräne“, sondern, dass sich die Führungsperson des ungarischen Kirchenordens als vollberechtigtes und aktives Mitglied in den Kreislauf der west-europäischen Diplomatie der Habsburger einschalten konnte. Dies wiederum – zieht man die eingeschränkten außenpolitischen Möglichkeiten des ungarischen Adels zu der Zeit in Betracht – kann wohl kaum als unbedeutendes Moment gelten.

Настоящая статья публикует почти неизвестные до сего времени аспекты и данные, связанные с ролью архиепископа Пазмань Петера (1616-1637 гг.), сыгранной им в европейской, точнее в итальянской политике. Пазмань после назначения его в 1629 году кардиналом в ходе своей цесарской миссии в Риме в 1632 году оказал острое противостояние папе Барберини Урбану VIII. После своего возвращения на родину он неоднократно представлял противоположную директиве Папской Курии линию в Венском дворе, наряду с этим систематизировал исторические аргументы проверки правителем доходов венгерской церкви.

В активном политизировании Пазманя основную помощь оказывал ему судья *Sacra Romana Rota* С. Х. Мотманн, поверенный в делах в Риме в 1633-1637 годах, который был представителем ряда немецких и высокопоставленных вельможей и духовных лиц высшего сана. Можно предполагать, что и Эстергомского архиепископа он еженедельно систематически оповещал о событиях, происходивших в Вечном городе и в Италии, а также о работе, проведенной им в выполнении своего задания в клерикальных и политических делах. В его оповестительной (информаторской) роли можно выделить три уровня: 1. Систематическая отправка рукописных газет (*avvisi*), 2. Написанные собственноручно письма. 3. Отчасти засекреченные письма.

Посланными в Венгрию донесения Мотманна, считавшего себя одновременно королевским резидентом, особая карьера которого наряду с тщательно собранной специальной литературой освещается и новыми источниками —, затрагивают почти всю проблематику отношений того времени между Папским Престолом и Венгрией. В том числе вопросы папского усиления университета в г. Надьсомбат, реформы ордена святого Павла, создания новых церковных комитатов, подтверждение в должности со стороны Папы епископов, назначенных светским правителем, вопросы тарифной платы за буллы и т.д. Один из сохранившихся засекреченных документов, который является разгадкой к потерянному ключу —, и метод расшифровки публикуется в сопровождении транслитерации — останавливается на условиях зарождения папской буллы, начинающейся словами „*Sancta Synodus Tridentina*,” которую можно соединить с личностью Пазмани. Вследствие строгих распоряжений так называемой „резидентской буллы” число не итальянских кардиналов, участвовавших в конклавах избрания папы, упало на самую низкую точку в истории. Другое засекреченное донесение служит доказательством того, что Трансильвания всегда принадлежала венгерской короне, в результате чего назначать архипастыря имели право также и Габсбурги, носившие звание и короля Венгрии.

Связи, поддерживаемые между Пазманем и Мотманном, являются одной из важных и интересных глав в истории венгерского клерикального представительства Венгрии в Риме. В первую очередь ведение секретной переписки служит одним из важных доказательств самостоятельных занятий политическими вопросами эстергомского епископа в Италии. Самостоятельность здесь, разумеется не означает „суверенности”, а то, что руководитель венгерского клера мог как полноправный и активный член подключиться в кровообращение западно-европейской дипломатии Габсбургов. Принимая во внимание узкие внешнеполитические возможности венгерского дворянства в эту эпоху, этот факт едва ли можно считать малозначительным моментом.